Uradalmi örökségünk

Kissziállás múltja és jelene

Végső István

Uradalmi örökségünk

Kisszállás múltja és jelene

Írta:
Végső István

Munkatársak:
Bundula Melinda
Szőnyi Gábor

Kiadó:
Kisszállás Község Önkormányzata

Kisszállás
2022

Tartalomjegyzék

Köszöntő	1
Kisszállás múltja	2-26
Az uradalom története	27-38
Intézmények	39-40
Civil szervezeteink, közösségeink	41-44
Értékeink – természeti és épített örökségünk	45-49
Kitüntetettjeink	50-51
Testvértelepüléseink	52-53
Receptek	54-59
Felhasznált források	61-62

Köszöntő

Tisztelt Olvasó!

Ön egy különleges könyvet tart most a kezében, mellyel településünk lakóinak régi álma vált valóra. Kisszállás mindig is olyan falu volt, ahol az itt élők büszkék a múltjukra, ugyanakkor nyitottak a világra, az újra. Ez a könyv bemutatja a településünk múltját az itt élt emberek életét, fotóik, történeteik tükrében és levéltári gyűjtések alapján. A kiadvány segítségével jobban megismerhetjük a falut, ahol élünk. Nemcsak településünk lakossága, hanem a jövő nemzedékei is átfogó képet kapnak majd Kisszállás történetéről, történelméről, építészeti, természeti és kulturális értékeiről illetve az itt élő emberek sorsáról, mindennapjairól.

A projekt a TOP-5.3.1-16 azonosító számú "A helyi identitás és kohézió erősítése" című konzorciumi pályázat keretein belül valósulhatott meg, mely az Európai Szociális Alapból és hazai központi költségvetési előirányzatból vissza nem térítendő támogatás formájában került finanszírozásra. A projekt célja a helyi identitás és kohézió erősítése, melyhez ez a régóta várt kiadvány nagyban hozzájárul majd.

Remélem, hogy a könyvet a kisszállásiak büszkén és örömmel fogják olvasni és kiemelt helyet foglal majd el mindannyiunk otthonában, könyvespolcán.

Jó olvasást kívánok!

Rozsnyai Attila
Polgármester

Kisszállás múltja

Kisszállás régmúltja az őskorba nyúlik vissza. A régészeti feltárások és a terepbejárások bizonyítják, hogy az ember már évezredek óta megtalálja itt a számára megfelelő lakóhelyét. A legrégebbi tárgy egy csiszolt kőbalta töredéke, illetve egy obszidián nyílhegy. Ezeket a tanyavilágban találták, és a koruk alapján 4000-5000 évesek is lehetnek.

Természetesen itt is megtalálható az ún. Ördögárok, vagy Csörsz árka nyoma. Az ókori, máshol avarkori építmény valószínűleg egy akkori úthálózat része volt, amely a Magyar Alföld számos pontján megtalálható. A monda szerint Csörsz avar király készíttette, de teljesen más okból. Az uralkodó a szomszéd király lányát szerette volna magának feleségül, de leendő apósa csak úgy akarta odaadni a leányát, ha a kérő „vízen" viszi el leendő feleségét a Dunántúlról a Tiszántúlra. Csörsz ezért csatornát ásatott a Duna és a Tisza között: *„Csörsz király, ahogy hazaért, avarjait a Tisza-partra szólította. Mély árok ásásába kezdtek, hogy a Tisza vizét elvezessék a zúgó Dunáig, s azon hozhassa sátrába Csörsz király a mátkáját. Túrták, bontották a földet. Fegyverkovács, íjász, pásztor, posztóverő hajnaltól vakulásig ásta az árkot, túrta a domboldalt, egyengette a partokat. Értettek a földmunkához az avarok, cudarul értettek!"* (Komjáthy István: Mondák könyve. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1964.) Az Ördögárok nyomai mára szinte teljesen eltűntek, de néhol nagy nehezen felfedezhető, hogy hol is húzódhatott: *„Kisszállás vasútállomás és Jánostelek közötti földúttól kezdve egy legelőn ismét jól látható volt. (Az itteni irányból következtetve egy, az úttól délre - a vasúttól kb. 1000 m-re - lévő tanya északkeleti sarkánál kellett a sáncnak elhaladnia.) Itt a sánc árkának és a töltésének szintkülönbsége 30-40 cm-t is elérhet. A vonal a legelő közepén lévő kút mellett fut el, majd a Torma tanyától a vasút felé menő északkelet-délnyugati irányú földutat keresztező csatorna hídjától 60 m-re nyugatra. Magán az úton is egy nagy kátyú jelezte az egykori árok helyét." (*Patay Pál: *A Bácska-Kiskunság-Körösmenti Ördög árka.* In: *Communicationes Archaeologicae Hungariae, 2006., 112.)*

Ördögárok nyoma *- Kisszállás határában a Torma tanyától a vasút felé vezető úttól délre, a legelőn.*
Forrás: Patay Pál: A Bácska-Kiskunság-Körösmenti Ördög árka. In: Communicationes Archaeologicae Hungariae, 2006., 113.

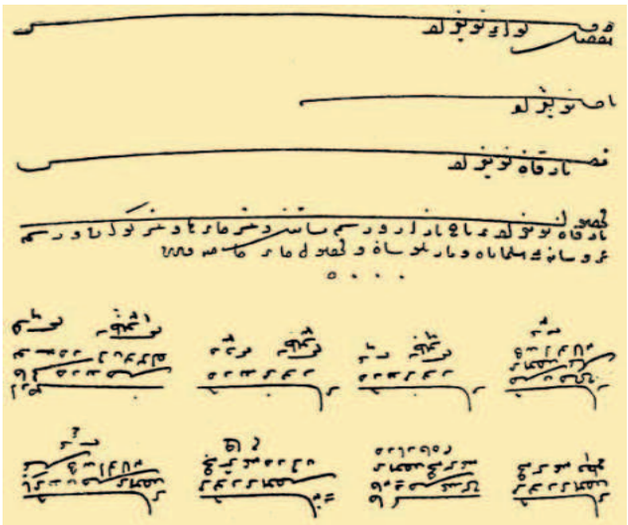
A magyar honfoglalás korától bizonyosan, hogy magyarok lakták a vidéket. Szent István király idejétől, az államalapítástól, vagyis az Árpád-kortól keresztények éltek itt, és ennek megfelelő ilyen templomok és temetők is létesültek itt. A középkori magyar közigazgatási rendszerben Kisszállás és vidéke Csongrád vármegyéhez tartozott. Az egyházi közigazgatás szerint pedig a Kalocsai (Bácsi) püspökség területén. A 13. században IV. Béla magyar király idején kunokkal telepítették be a területet. Halas székhez tartozhatott, amit a kun Csertán nemzetség népesített be. Mindezek megerősítéséhez még sok kutatás várat magára.

Az biztos, hogy a középkorban is lakott hely volt Kisszállás térsége. Néhány nagyon fontos régészeti feltárás is ezt bizonyítja. A Templomdombnál egy középkori település és temető nyomai bukkantak elő. Az 1955-ös feltárásnál egy „kávébarna" nemez kunsüveg is előkerült. Sőt, egy helyi lakos egy ezüst félhold alakú tárgyat ásott ki, amely piros kövekkel volt kirakva. Kőhegyi Mihály bajai régész 1965-ben egy 13-14. századi templom helyét tárta fel Kisszállás-Templomdombnál. Egyesek azt feltételezik, hogy az egykori Mada település nyomai lehetnek itt. A mellette fekvő temető 13-16. századi lehetett. 54 sírhely került elő. Az egyik nyughely kapcsán ezt jegyezték fel: *„Bolygatatlan női váz, amelynek medencéje között gyermek csontváza feküdt. Koponyája balra billenve, összetörve, mindkét karja a medencére hajlítva. Felette a 15. sír koponyája és csontjai feküdtek. A váz dereka körül bronzveretekkel díszített, 2,1-2,5 cm széles bőröv maradványai kerültek elő. A veretes övet parafinnal itatták át, amely eredményeként sikerült eredeti helyzetben felszedni és egyben tartani..." (Varga Sándor: Középkori temető Kisszállás határában. Kőhegyi Mihály ásatása Kisszállás-Templomdombon.* Szakál Aurél (szerk.): *Halasi Múzeum 2.* - Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2004: 108.) A lelőhelyen Árpád-kori és késő középkori pénzérmék is előbukkantak (III. István, II. Géza stb.).

A török korban Kisszállás és vidéke valószínűleg elpusztult, de többször újratelepíthették. Közigazgatási szinten az Oszmán Birodalmon belül a szegedi szandzsák (helytartóság) kalocsai náhijéhez (megye szintű egység) tartozott. Az 1950-es és az 1980-as években az ún. Törökdombnál (Simola Lajos házánál - Csap utca 6.) középkori és török kori helységek nyomait lelték meg (kerámia, kályhaszem-töredékek).

A régészeti adatokon túl fontosak az írott források is. Kisszállás első említése kapcsán viták vannak. 1395-ben említettek egy *Kisszállás* nevű helyet középkori okleveleink, de a kutatások alapján valószínűleg az *Kisújszállásra* vonatkozik. 1560-ban egy török kori oklevél viszont egyértelműen a település nevére utalt. Ám, ha azt vesszük, hogy Ivánkaszállás része Ivánkamajor, amely Kisszállás északi területe, akkor van még korábbi, egy 1427-es és egy 1495-ös okleveles említése is a községnek. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a térségben volt még egy beazonosítatlan Kisszállás nevű helység, amelyet a török források többször is említettek (1546, 1559, 1562, 1580, 1590).

Mindenesetre az, hogy a török korban egy-egy időre elpusztult Kisszállás és környéke kun volt, az Oszmán Birodalom összeírásai bizonyítják. Egy 1572-es összeírás szerint régi kun szállások voltak: Halas, Keleby (Kelebia), Borsod, Mátiusháza (Mátéháza, bajai puszta), Thosháza (Tataháza), Tompa, Ivánka (Kisszállás egy része), Meelkút, Ludas. A pusztán ekkor 16 telkes gazdát írtak össze. A szabadkai náhije adólajstromaiból tudhatjuk, hogy 1590-ben Ivánkán 21, Madán 19 lakott ház volt. 1622-ben a magyar közigazgatás is a Kunságba sorolta a betelepítésre váró kisszállási kunpusztát.

Török defter *Forrás: arcanum.hu*

A 17. század második felében a török uralom alól zajló felszabadítás miatt számos alkalommal pusztíthattak errefelé az oszmán és a keresztény hadak. Ám a kisszállási puszta is újra és újra elkezdett benépesülni. Adták vették egymás között ezt a térséget a nagybirtokosok a török háborúk idején is. Hiába a török uralom, a magyar birtokosok, katolikus egyház is igyekeztek itt adót szedni és fennhatóságukat fenntartani. A magyar közigazgatás alapján Kisszállás területének tulajdonosai voltak: Lósy István (1639), Milojkovics Horváth Miklós (1639), Aszalai István és Komjáthy Aladár (1642), Györki György és Szántó János (1656), Bory Mihály (1663), valamint Szelepcsényi György kalocsai érsek (1666).

A török kori háborúk után a 18. században „új ellenség", a ragályos betegségek ütötték fel a fejüket. 1709-ben, majd 1739-1740-ben pestisjárvány szedte az áldozatait itt is. Ahogy írták a „ragályozás megakadályozására" Csongrád és Baja között egy őrvonalat állítottak fel Balota, Kisszállás, Máda pusztákon át. 40 napos vesztegzár (karantén) alá kellett esniük az áthaladóknak.

A 18. században Kisszállás területe a bajai királyi kamara uradalmához tartoztak. Területe Csongrád vármegye része volt, és a Kalocsai püspökség területén feküdt. A Rákóczi-szabadságharc leverése után itt nagy birtoktesteket kapott gróf Czobor Márk a császárhű haditettei miatt. Ám a közismerten fényűző és pazarló életet élő család gyorsan, több részletben túladott az itteni földeken. 1732-ben Kisszállás bizonyos területeit báró Orczy István Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánja, a jászkunok lovagrendi földesúri főkapitánya kapta adományba. Fia, Orczy Lőrinc tábornok és költő többször adta bérbe a területet. Ők 1750-ben vásárolták meg a Kis-Szállásnak nevezett pusztarészt. A tulajdonosra utalva Lőrinc-tanyának is nevezték ezeket a földeket, majd később jankováczi (jánoshalmi) uradalomként nevezik meg a források.

A pusztán a változó társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint az európai háborúk miatt folytonosan változott az élet. Átalakulóban volt sok minden. Kisszállás a magyar közigazgatás területén, a 19. századtól az 1802-ben létrejött Bács-Bodrog vármegye része volt. 1803-ban már 397 római katolikus, 48 református és 4 evangélikus élt Kisszállás pusztán. 1772-ben Kötöny, Harka és Kisszállás pusztákon lévő *„kártékony"* személyek ellen Kiskunhalas sövénnyel megrakott árokkal védte a határait, négy kapu létesítésével. Ehhez fűződik egy néprajzi jellegű anekdota, ami természetesen szépen hangzik, de valóságtartalma kevés: *„Somfejű, erőskezű, vigyázó emberek voltak Halason a régi Topánok. Különösen a határ déli részén, a Kisszállás felőli oldal mesgyéit vigyázták. Mária Terézia uralkodása idejében ennek a határrésznek a széle vitás lett Szabadkával. A királynő Orczy bárót küldte ki rendet csinálni, királyi biztosítási minőségben. Úgy a halasi, mint a szabadkai elöljáróság tubákos-szelencékből kínálgatta a királyi biztost. A szelencékben pedig pedig aranyak lapítottak. Mialatt az elöljárók civakodtak, Orczy jól körüljárogatta*

Orczy család címere
Forrás: wikipedia.org

a pusztát s kiszemelte azt magának, Bécsben pedig leadta a jelentést hogy hiába járt. Közben a királyné azt óhajtotta látni, hogy egy magyar főrangú fi hogyan tud mulatni? Orczy báró aranysarkantyús csizmákkal ugrott az asztalra. Ott oly szép toborzót lejtett, hogy a királyné tetszését is megnyerte. Meg is kérdezte tőle a királynő, hogy mit kíván a tánc jutalmául? Orczy előadta, hogy megelégszik azzal a pusztával, amelyik Halas és Szabadka közt gazdátlanul formán hever. A királynő teljesítette a kérését. Ezután visszautazott s a tubákos szelencéket mutogatva körülárkoltatta azt a pusztát, amelyet ma Kisszállásnak hívnak. Köpönyegéből csinálta a zászlókat a póznákra. Egyedül a Somfejű Topánok tiltakoztak. De bizony hiába. A nagy uradalom Orczy báróé lett. A Somfejű Topánokat kerülte is mindig Orczy." (Nagy Czirok László. Kiskunhalasi krónika. Kiskunhalasi Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2002., 22.)

A betyárüldözés érdekében 1808 januárjától Kiskunhalas közvetlen irányítása mellett tíz lovas indult Fehértón, Füzesen és Kisszálláson keresztül a Négyeshatárig a pusztákat felügyelni. Ám nemcsak az emberek, hanem a „természet erői" ellen is „harcolni" kellett. Az 1826. februárban Kisszállás, Jánoshalma, Kiskunhalas és Kecel közös farkasvadászatot tartottak, mert úgy elszaporodtak a ragadozók a határban. Az európai és a hazai példához hasonlóan 1831. nyarán Jánoshalmán, Kisszálláson, Kiskunmajsán és Kiskunhalason is dühöngött a kolera.

Az egyházi közigazgatás alapján 1829-ben már a mélykúti római katolikus egyházközség fiókegyháza a kisszállási terület. Iskolája is ekkor létesült, a birtokos Orczy család segítségével. Az első tanító Borsány János volt. Ekkor még csak kölcsönkapott helységben zajlott a tanítás. 1846-tól az Orczyak megváltak a jankováczi (kisszállási) uradalomtól. Kisszállás Johann Stametz-Mayer bécsi bankár birtokába került. Ő új lendületet adott, és családjával együtt megkezdte a fejlesztéseket a területen. 1846-tól erre a célra épített épülete is volt az oktatásnak. Ebben az időszakban már 250 iskolaköteles gyerek volt, de közülük csupán 80 diák járt ide rendszeresen.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Kisszálláson élőket is megérintette. Tudjuk például, hogy innen 1849 januárjában, kritikus időszakban, 30 legény indul Szabadkára az ottani harcokba. Többek között erről Zseni József lovas nemzetőrkapitány ezt jelentette: *„Elindulása után pedig tapasztalta seregünk Majsán, hogy a mint ez kivonult a helységből, másik végén már tolakodott befelé a rácság, melyekből azt következteti: hogy a veszély közelebb van városunkhoz, mint azt gyanítanánk, s javasolja, hogy annak tehető eltávolítására tenné meg a képviselőgyűlés, a szükséges intézkedéseket: továbbá, hogy a lovas nemzetőrségnek egy részével Ő maga ment le Szabadkára, s annak határában 3 napig czirkált, azonban úgy tapasztalta, hogy a rablások szűnnek, ezért is csapatjával együtt visszatért. […] Leveleit naponként által fogja adni a kisszállási uradalom által oda rendelendő két csősznek, ennélfogva a bíróság rendelkezzék a felől, hogy Kisszállásán, a város részéről (Halas) is két lovasok álljanak készen a Szabadkáról küldendő levelek pontos hazaszállítása végett."* (Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *A mai Bács-Kiskun megye az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején.* Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1988: 392-393.)

Bács-Bodrog vármegye címere
Forrás: wikipedia.org

A szabadságharc után folytatódtak a Stametz-Mayer-féle fejlesztések. Kisszállás gyakorlatilag egyfajta mintauradalommá vált. Modern magtára, kimagasló gabonafeldolgozása és gyümölcstermesztése, de még vasöntödéje is volt. Jellemző, hogy a térség első gőzmalma 1855-ben a kisszállási uradalomban létesült. Bár Johan Stametz-Mayer 1862-ben elhunyt, de fiai, aztán unokái, egyéb leszármazottai tovább vitték az uradalom ügyeinek intézését. A család kisszállási és egyéb birtokainak beházasodások révén lettek olasz arisztokrata ágai: a hercegi származású Boncompagni-Ludovisi és a grófi San Martino.

Az 1860-as években is országos lapok írta róla, és a modern pesti, halasi ipari létesítményekkel hasonlítgatták: „

Magtár *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

A Bácsmegyébe kebelezett jankováczi uradalom kisszállási pusztáján a mintaszerű mezőgazdászánál nagyszerű műmalom, szeszgyár és gazdászati gépgyár is van egybekapcsolva, mely gyárak genialis igazgatója, Treitz Nándor úr, míg a nyegleség minduntalan zörgeti unalmas hírharangjait, szerényen, gyártmányainak lassú, de sikeres ékesszólására bízza érdemeinek elhíresztelését, készíttetvén a legjutányosabb árért mindennemű gazdasági gépekét és malmokat, továbbá toronyórákat, s igen szép hangú és olcsó vasharangokat; nála minden alakú és mérvű malmok, sima vagy finom lisztőrlésre megrendelhetők, ki egyszersmind nyerészkedési vágy és hátulsó gondolat nélkül ád megbecsülhetlenül utasításokat a vállalkozni akarónak. Lüsse Marky és Bernard uraknak Prágában lévő, s a gépészet egész körére kiterjeszkedő gyárukban igen szép, szilárd és olcsó gőzgépek és kazánok készülnek, úgy, hogy e nemű gyártmányaik kitűnősége Európa szerte elismert dolog, s nem lehet eléggé csudálkozni, hogy e gyárnak honunkban még eddig csak egyetlen gépe működik. Aki pedig e két gyárra vonatkozó állításaim alaposságáról meggyőződni akar: nézze meg saját szemeivel a halasi egyszerű, de olcsó és jó gőzmalmot, melynek őrlő gépezetét Kisszállás, hajtó gépezetét pedig az említett prágai gyár állította ki, s elismerendi, miszerint mindkettő megfelel a legszigorúbb szakértő követelményeinek is.”

(Pesti Napló, 1864. május 15., 1.)

Gőzmalom 1912 *Forrás: hungaricana.hu*

Létesült itt még vasúti- és távíró-állomás, postahivatal. Ezen állami, regionális fejlesztések is nagyon fontosak voltak a község szempontjából. Amikor Pest-Buda és Szeged között 1854-ben megindult a vasúti közlekedés, akkor a budai postakocsi járatot megszüntették, és Kistelek - Kiskunmajsa - Kiskunhalas - Mélykút - Baja között indult hetenként kétszer postakocsi. 1856 áprilisától a kiskunhalasi postaelosztó, immár postahivatal lett, és Kisszállás, Kecel és Soltvadkert felé indított járatokat.

1869-ben Szeged-Kiskunmajsa-Kiskunhalas és Kisszállás között nagy farkas hajtóvadászatot kellett indítani az elszaporodott ragadozók miatt. A helység azonban nem csupán a kártevő-ritkítások miatt volt híres. Nagy vadászatokat is rendeztek itt a birtokosok és mások. 1874-ben így írtak a területről: *„Környékünkben az ünnepek előtti vadászatok legérdekesebbike a Kisszálláson Nagy Samu uradalmi igazgató úr által rendezett volt. 3 körben 244 darab nyúl ejtetett. Legtöbbet lőtt Ertl N. úr 21, utánna Piukovics Nep. János 19 darabot. A bajaiak sem maradtak hátra, és lőtt id. Peschina úr 17, Lederer Gusztáv 13, Albrecht Kálmán 12, Arnold Sándor 7 és Latinovics János 3 darabot.” (Vadász- és Versenylap, 1874. január 7., 6.)*

1871-ben önálló községgé szervezték Kisszállást. 1873-ban már két tanító dolgozott a helységben. A két majorban tartja felváltva tartották tanóráikat, olyformán, hogy délelőtt az egyik, délután a másik majorba mentek. Ezeket a katolikus iskolákat teljesen az uradalom tartotta fenn. Az iskolalátogatás a majorok szétszórtságánál fogva különösen a téli időszakban volt nagyon hiányos. A tantermek felszerelése meglehetősen gyenge volt, de a tanterv magyar. A fontosabb iskolák ekkor már megvoltak: a belmajori iskola, az ivánkamajori iskola és az almajori iskola.

A birtokos támogatásával 1873-ban kápolna épült. Titulusa (védőszentje) a Szentlélek lett. Ekkor Kisszállás az egyházi közigazgatás alapján már Jánoshalma fiókegyháza, filiája volt. Harangját 1852-ben Heller János harangöntő Baján öntötte.
1875-től már hivatalosan is kisszállási uradalomnak hívták a területet. A birtok elszakadt Jánoshalmától (Jankovácz). Ám továbbra is Bács-Bodrog vármegye része és a Felső járás része maradt.

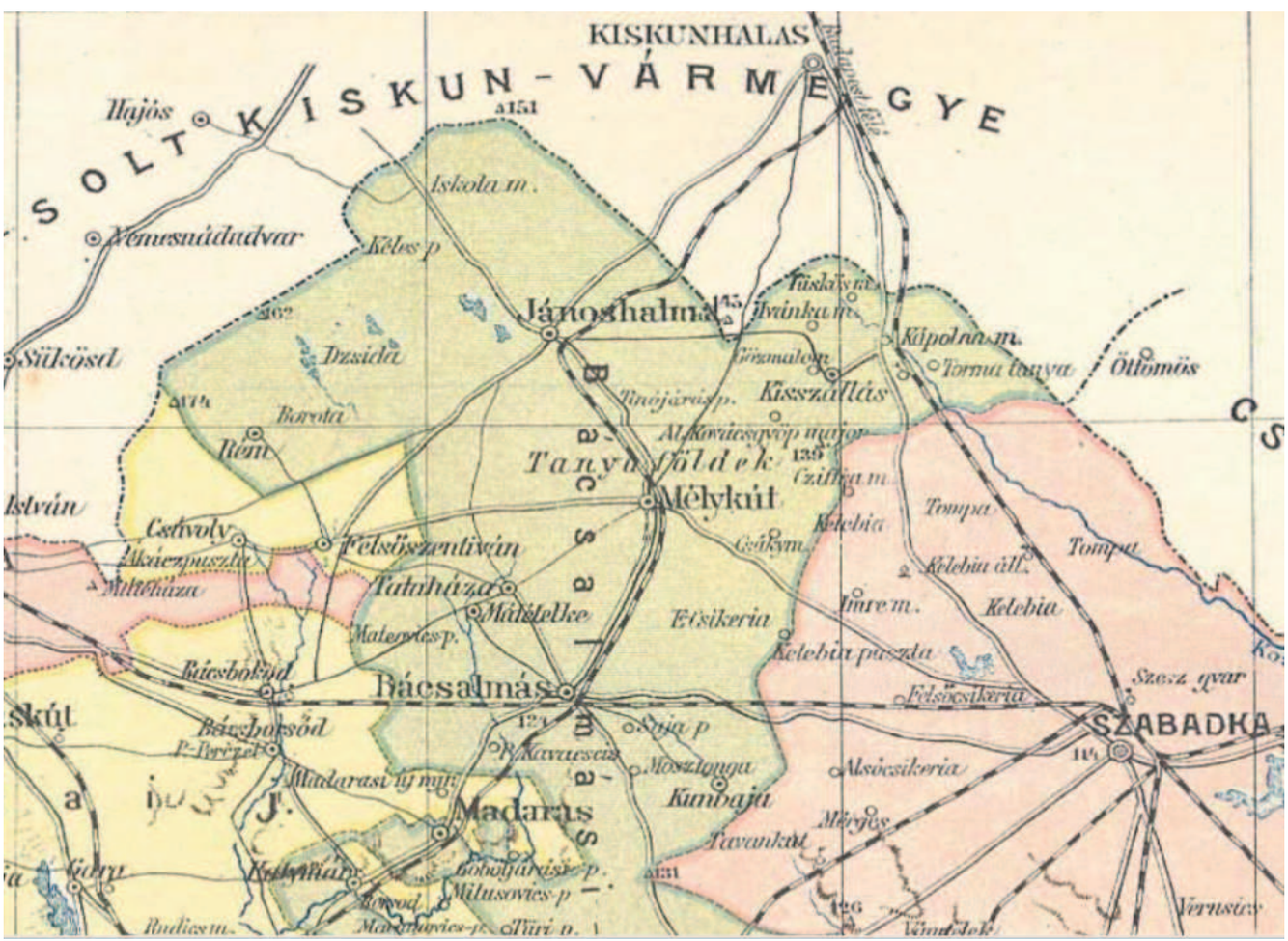
1882. december 5-én helyezték üzembe a Budapest-Szabadka vonalat, így Kisszállás a nemzetközi vasúthálózat része lett. Még az Orient Expressz is átment régen rajta. Fontos volt, hogy Kisszállás a kereskedelmi-gazdasági élet körforgásába került. Ám a vonat lehet áldás vagy átok is. Sajnos, tragédiák is történetek a vasútvonalon. 1911-ben egy rosszul sikerült vonatról való leszállás okozott hatalmas (családi) tragédiát: *„Saját vigyázatlanságának esett áldozatul Bodor Ferdinándné kisszállási lakos. Bodorné vasárnap a reggeli vonattal bement Szabadkára egyetmást bevásárolni, s még a délelőtti vonattal visszautazott. Hazaérkezve a mozgó vonatról le akart szállni, de megcsúszott, lábai a haladó vonat alá kerültek, mely mindkettőt bokában elmetszette. A szerencsétlent Kiskunhalasra hozták, hol az első segélyben Dr. Dobozy István és dr. Szabó János orvosok részesítették, azután visszaszállították Szabadkára, hol amputálták. Bodorné nem bírta ki a súlyos sérülést, mert a szabadkai kórházban meghalt. Kilencz árva maradt utána.”*
(Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1911. február 22.) Ám azt se feledjük, hogy például a vasútnak köszönhető, hogy a kisszállási fiatalok akár Szabadka, akár Kiskunhalas gimnáziumaiba is könnyen el tudtak jutni.

Vasútállomás
Forrás: Bór Józsefné gyűjtése

Kisszállás népessége, */1890 - 1910/*	
Év	**Lakos**
1890	*1794 fő*
1900	*1783 fő*
1910	*1780 fő*

1890-ben a község bekapcsolódott a telefonhálózatba. Később belső telefonhálózatot is kiépített az uradalom. 1900-ban a nemzetközi vasútvonalat és a belmajort egy szárnyvonallal kötötték össze.

Kisszállás Bács-Bodrog vármegye térképén, 1900 körül
Forrás: dka.oszk.hu

Az 1900. évi népszámláláskor 1783 fő lakott itt. Anyanyelv szerint: 1716 magyar, 48 német és 15 szlovák személy volt. Felekezet alapján: 1746 római katolikus, 21 református, 8 izraelita felekezetű élt a községben. Ekkor Kisszálláshoz tartoztak a következő területek: Belmajor, Középkovácsgyöp, Alsókovácsgyöp, Tompamajor, Zsindelyes, Almajor, Edetanya (Rohoda), Újmajor (Trihanczmajor), Imreszállás (Négyes), Kápolnamajor, Jánostelek, Tormatanya, Mátyásmajor (Matyók-szállás), Tüskös, Bibicz, Sömlék, Ivánkamajor, Újdongókút (Rózsamajor), Felsőkovácsgyöp, Ódongókút.

A kisszállási tűzoltóegyesület 1909-ben alakult meg. Létszáma 25 fő önkéntes lehetett. A tűzoltóparancsnok a mindenkori gyártelep vezetője. A két világháború között a tűzoltószertár a mai buszmegálló melletti területen állt. 1912-től csendőrőrs szolgált itt.

A 20. század sorsfordító eseményei Kisszállást sem kerülhették el. Az első világháború vérszivattyúja nem válogatott. Kisszállásról is több százan kaphattak behívót az orosz, olasz, román, szerb, román frontokra. 1914 és 1918 között mintegy 100, Kisszálláson született katona vesztette életét.
A vesztes háború és az azt követő forradalmak okozta zűrzavar itt is mély nyomokat hagyott. 1918 őszén Kisszálláson Kocsis János halasi szökött katona agyonlőtt egy csendőrőrmestert. A hazatért katonák egy része nem akart dolgozni. Kisebb káosz lett úrrá, a közellátás is egyre rosszabb lett.

Magyarország katonai helyzete 1918. november - 1919. április

Magyarország, 1918-1919 *Forrás: trianonmuzeum.hu*

Ráadásul az 1918. november 3-ai padovai fegyverszünet következtében a demarkációs vonaltól délre, idegen fennhatóság alá került. A szerb megszállás miatt nagy volt a riadalom a térségben: *„Halason a legkülönfélébb hírek terjedtek el a szerbek által meg-szállott Szabadkáról. A szerb katonaság Kelebiáig jött, s az az utolsó állomása. Bácskai Hírlap szabadkai napilap ma, hozzánk érkezett száma ezt írja a megszállott Szabadkáról. A szerb csapatok bevonulása által okozott hullámverések lecsendesedtek. A szerb csapatok, amelyek első pillanatban jó impressziót keltettek, bebizonyították, hogy reguláris, fegyelmezett csapatokhoz méltóan viselkednek e városban és nem mint hódítók, hanem mint barátok jöttek közénk. A szerb parancsnok László rendőrkapitány kíséretében végigjárta a várost és közölte a lakossággal, hogy a szerbek megszállták a várost."* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1918. november 20., 2.)

Jánoshalma és Kisszállás községeket a szerbek ideiglenesen megszállták 1918. december 5-től. 1919. február 22-től a szerbek Jánoshalmát és Kisszállást kiürítették. Ám a helység déli részét a szerbek felügyelték még mindig. Így innen nem messze húzódott jó ideig az ideiglenes magyar-szerb határvonal. Egy katonatiszt, dr. Csabai István, aki a Délvidék felé utazott, ekkoriban így írt az érzéseiről a kialakult helyzet kapcsán: *„Mikor a Szabadkától északra levő Kisszállás állomáson megpillantottam a szerb katonákat, összeszorult a szívem… Fájt valami nagyon, de nem tudtam kimondani, nem bírtam rajta könnyíteni. Elviseltem!"* (Csabai István, dr.: Fakeresztek mentén - népek országútján élmények, tanulmányok az 1914-18. évi világháborúból. Budapest, 1935.)

1919. márciusától a proletárdiktatúra itt is megváltoztatta a helység irányítását. Jagodics András direktórium-vezető mellett a jószágigazgató, Linzer Rezső, Tóbiás István kocsisgazda, Zámbó János béresgazda, Nanicska István kocsis és Törőcsik Antal is a tanácsban volt. A Tanácsköztársaság idején az itteni cselédség sorsában nem történt változás. Viszont a szerb megszállás miatt Kisszállás déli területeinek egy része még mindig idegen területre esett.

A térség szerbek által való kiürítésének újra és újra felmerülő híre reményt adott arra, hogy délebbre esik majd a határvonal: *„Az utóbbi hetekben az az örvendetes hit terjedt el Halason és az országban, hogy a szerbek kivonulnak. Ezen értesülést legutóbbi számunkban fenntartással mi is leszegeztük. Most a szerbek kivonulásával kapcsolatban a következő érdekes értesülésünkről számolhatunk be. Tény, hogy 2 héttel ezelőtt a szerb őrséget a demarkációs vonalról visszavonták, és a szerbek tényleg Kelebián gyűltek össze. Erről Kisszállásról jelentést is tettek. A szerbek azonban nem kiürítési szempontból vonultak vissza, hanem azért, mert a szerb katonaságot felcserélték. Csendőrséggel és fináncokkal cserélték ki a katonaságot. Ezek a demarkációs vonalon elfoglalták helyüket."* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1920. január 7., 3.)

A határ közelsége áldás és átok volt egyszerre. Meg kellett szervezni a békeszerződés miatt is a „fedett" militáns alakulatokat. A Vámőrség létszámát az 1922. évi VIII. számú törvény 4500 főben maximalizálta. Tevékenységét a Pénzügyminisztérium alárendeltségében hajtotta végre, azonban öltözete, fegyverzete rendeltetése és diszlokációja alapján egyértelműen a Honvédség rejtett alakulata volt. Feladatait vámőr szakaszok és őrsök látták el. 7 vámőr kerületparancsnokság, 54 szakasz és 151 őrs őrizte a magyar határokat. Ebből a Szegedi vámkerület 9 szakasszal, 25 őrssel 270 km hosszan. A térségben ilyen vámőr szakaszok Szegeden, Kisszálláson és Bácsalmáson és Kiskunhalason voltak.

A magyar-szerb határ már akkor is kiemelten veszélyes, állandó feladatokat adó terület volt. Még politikai menekültek is megjelentek a területen: *„Múlt hó 29-én éjjel 11 óra tájban Kelebián keresztül a szerb határrendőrség felhívta telefonon a kisszállási rendőrséget és azt a meglepő hírt közölte velük, hogy 15 magyar kommunista van a határon, akiket a magyar igazságszolgáltatás kezére akarnak adni, hogy méltó büntetésüket elvegyék. [...] A szerbek megígérték, hogy Hódy Gézát, Bundzsák Istvánt és a többi halasi kommunistát kifogják adni és elfogatásukat elrendelik."* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1921. augusztus 3., 2.)
A trianoni határok közé szorított országban, a két világháború között Kisszállás a csonka Bács-Bodrog megyében, a Jánoshalmi járás része volt. Az 1920-as években a legfontosabb majorokat lórév-vasút kötötte össze.

A földbirtokosának köszönhetően egyébként Kisszállás neve még a világpolitikai hírekbe is bekerülhetett. Hiszen például nagy híre lett, hogy mikor Bethlen István miniszterelnök 1923-ban hivatalosan Rómába látogatott, akkor Boncompagni herceg adott neki díszvacsorát.

Kastély, 1904 *Forrás: hungaricana*

Horthy Miklós kormányzó mivel nemességet nem adományozhatott, de szüksége volt egy erős társadalmi háttérre a parasztság körében ezért megalapított a Vitézi Rendet. Ennek keretében 1920-tól, főként az első világháborúban jeles haditett, kitüntetést szerzett személyek számára vitézi címet és földet adományozott. Kisszálláson 1922-ben mérték ki itt az első vitéztelkeket. Vitéz Rátvay Imre ezredesnek és vitéz Máthé Gyula hadnagynak 200 kat. holdat adományozott Boncompagnié olasz hercegnő és San Martino Walperga Enrico olasz gróf. A Vitéztelep a mai Négyestelep területén létesült, iskolával és temetővel rendelkezett.

Boncompagni-Ludovisi család címere
Forrás: wikipedia.org

Kisszállás természeti értékeinek jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy 1923-ban a Budapest Fővárosi Állat- és Növénykertje madárházának vezetője is idejött egy ritka, ritkuló madárfaj begyűjtésére. Ám más állatfajokról és növényzetéről is meglepően részletesen tudósított a korabeli média: *„Összeköttetéseimnek köszönhetem, hogy ezidén Kisszállásról, hol néhány pár ugartyúk fészkelt, két teljesen fejlett madarat szerezhettem be állatkertünk madárállománya részére. A nádasokban mindenhol közönségesnek ismert nádirigó szembetűnően megkevesbedett. [...] Különös megnyugtatásul szolgál az állatvilág kedvelője részére a kisszállási uradalom, melynek 21 ezer katasztrális holdját Boncompagni régi olasz hercegi család bírja. A nagykiterjedésű uradalom területén a termőföldeket, a kapásnövények földjeit és a szőlőültetvényeket fenyves és akácos erdő váltja fel és a lankás rétek mellett nádas, majd homokbuckás terület teszi változatossá a természetadta tájat. Az állatvilág nézőpontjából e vidék igen érdekes. Nemcsak a madarak, hanem más állatok és rovarok különlegességei találhatók. A pókok közül a nagy számban előforduló Argiope pók említésre méltó. Kisszállás területén fészkel évenként néhány pár túzok, ugartyúk, haris, bíbic, kék- és vörösvércse, egerészölyv, réti héja, szajkó, szalakóta, vetési- és dolmányos varjú, szarka, kisörgébics, tövisszúrógébics, zöldküllő, nagy- és középfakopáncs, kakukk, sárgarigó, kecskefejő, nádirigó, cserregő nádiposzáta, nádisitke, fehér gólya, kék-, barát- és széncinege, kerti-, mezei-, barátka- és kisposzáta, szürke légykapó, barázda- és sárgabillegető, fürj, fogoly. Ezidén tavasszal 2 réti- és 1 parlagi sas tartózkodott. Kisszállás a csíkos egérnek új lelőhelye."* (Mi újság az állatkertben? 1923. szeptember 1.,1.)

Csíkos egér
Forrás: wikipedia.org

Kisszállás népessége, */1920 - 1941/*

Év	Lakos
1920	*2067 fő*
1930	*2278 fő*
1941	*2667 fő*

1925 után az olasz tulajdonosok bérbe adták az uradalmat. A bérlők (Hajdu, Korondi) a származásuk miatt később politikai támadások célpontjaivá váltak.
Az 1929 januárjában a szomszédos kisszállási uradalomból vagyonváltság címén kihasított Négyestelepet, Vitéztelepet közigazgatásilag Kelebia községhez csatolták. Ekkor nagyszabású ünnepség volt itt: *„Vitézi ünnepség Kelebián. Bensőséges ünnepre készülnek a kisszállási és kelebiai vitézek. A környékükön vitézi telekhez jutott 75 vitézi család aug. hó 25-én délután 1 órakor Kelebia község határában a vitéz Simonfalvy tábornok telep trihanci erdejében vitézi áldomást és ünnepséget rendez."* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1929. augusztus 21., 5.)

Kisszállás major *Forrás: hungaricana.hu*

Az 1930-as évektől a Szeged-Baja, majd a Kiskunhalas-Tompa közti „köves" országutak révén még könnyebbé vált a közlekedés a településen élők számára.
1930 tavaszán hunyt el az uradalom birtokosa, Boncompagni herceg, akit május közepén Rómában temettek el.
A kápolna újabb harangját 1930-ban Boditsy Sándor harangöntő Baján öntötte. Érdekes mozaik lehet, hogy 1933-as cserkész világtalálkozó keretében Kiskunhalasra érkezett 22 angol cserkészfiú. Ők ekkor,

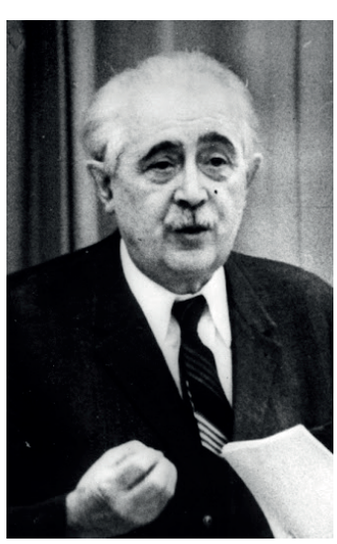
augusztusban ellátogattak a kisszállási uradalomba is: *„Csütörtökön Kisszállásra mentek ki, ahol megtekintették nagy érdeklődéssel a kitűnően vezetett minta uradalmat. Mindenről, amit láttak, jegyzeteket készítettek a fiuk, rajzoltak és fotografáltak. Hajdu és dr. Korondi igazgató urak és kedves családjaiknak szíves, magyaros vendégszeretetét hangos csatakiáltásokkal köszönték meg."* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1933. augusztus 19., 2.)

Sárga ház *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

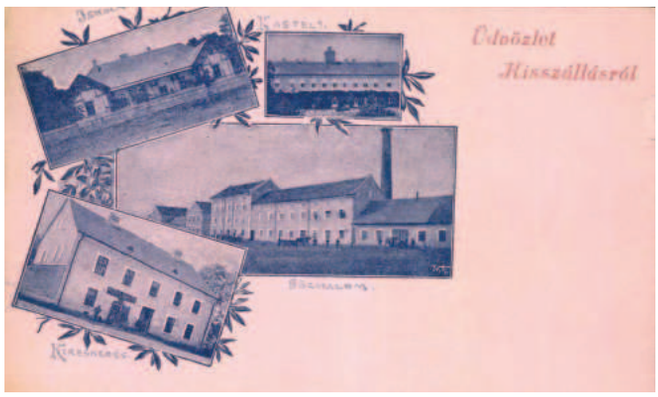
Az iskola ügye mindig fontos volt az uradalom számára. Nagy szerencse volt, hogy egy igazi pedagógus, egy „fáklya" került ide a két világháború között. A tanítóból országosan ismert könyvtárügyi szakemberré vált Sallai Istvánról (1911-1979), aki 1933-tól tanított itt, ezt írták: *„Kisszálláson összevont osztályokban oktatott, 60-80 cselédsorú gyermeket. Lelkiismeretes, halk szavú, emberséges, következetes pedagógus emlékét őrzik a helybéliek. Az elemi iskolai oktatás mellett a község elhivatott, kitűnő szervezőkészséggel megáldott népművelője volt. Az olvasás szeretetére nevelt, színjátszó kört szervezett a község fiataljainak, esténként népdalokat tanított a felnőtteknek, faültetési akciókat kezdeményezett."* (Petőfi Népe, 1989. március 7., 4.)

A harmincas évektől az uradalom ügye állandó vitákat generált. Egyesek szerint mintagazdaság helyett érdemesebb lett volna már akkor „faluszerű" községet szervezni a cselédek, summások számára: *„Tizenhatezer hold a község határa. Ebből mintegy tizennégyezer Boncompagni hercegné és San Martino gróf közös tulajdona. [...] Népsűrűsége négyzetkilométerenként 19.6 (az országos átlag 93.4), hatvan év alatt az ország lakossága majdnem 75 százalékkal emelkedett. Kisszállásé azonban csak 3 százalékkal. Az olvasó képzeletében szinte látja a falut, egyenes uccáival, kis tarka házaival, templomával, a falu melletti kis parcellákat, majd távolabb az úri kastélyt, mögötte a kis falusi világot elzáró, mérhetetlen területű uradalommal... Az olvasó képzeletét azonban az utazó tapasztalata nem erősíti meg. Kisszállás község van, Kisszállás falu azonban nincsen. A kisszállási uradalom belső, állandó cselédeinek nagyszáma indokolttá tette, hogy belőlük a könnyebb közigazgatás érdekében az uradalom kellős közepén különálló községet szervezzenek. Nem tudom, mindenki számára szembeötlő, hogy itt milyen óriási társadalmi különbségről van szó. [...] Magyarországon a legegyszerűbb közigazgatási egység: a község, elméleti intézmény. Uniformis, amely alatt különböző társadalmi alakulatok húzódnak meg. [...] Ahányféle a község, annyiféle társadalmi problémája van, annyiféle a problémák célszerű megoldása. Így például Kisszállás esetében a tizenötezerholdas határból […] öt telepes község kerekednék ki. Már pedig ma már ebben a határban vagy nyolc majorságot találhatunk. Mindegyik majorság természetes magva egy-egy községnek…"* (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1934. nov. 3., 3.)

Sallai István tanító, könyvtáros
Forrás: oszk.hu

Kisebbfajta országos felháborodás alakult ki a kisszállási cselédség állapota kapcsán. Még a Parlament is tárgyalta az uradalom egyes lakóinak nyomorúságos életkörülményeit. Sokan rossz szemmel nézték a zsúfoltságot, méltatlan helyzetet, amiben többen is éltek itt. 1935-ben az alsóházi vitáról így tudósítottak: *„A parlament szerdai ülésén, mint megírtuk, Matolcsy Mátyás a földmivelésügyi miniszterhez intézett interpellációjában a Kisszállási Uradalom Rt. bérgazdaságában uralkodó állapotokat tették szóvá az uradalomban alkalmazott munkások és gazdasági cselédek sorsával kapcsolatban. Intézkedést kért ezek megélhetésének és főleg lakásaiknak megfelelőbbé tételére. Megállapította Matolcsy Mátyás, hogy a Kék Könyvnek a cseléd-viszonyok javulására és a cselédek szabad költözködésére vonatkozó rész nem, felel meg a valóságnak. Ismertette az uradalom helyzetét. El kell ismerni, hogy nagyszerűen vezetett üzem. A Hajdu Részvénytársaság nagyszerűen, vezeti, propagandát is csinál neki, már bemutatta a gazdaságot a gazd. egyesületeknek, mezőgazdasági kamaráknak és a szegedi ifjúságnak. Megmutatták a pompás hintókat is, de a vendégek elfelejtették megnézni az embert. A kisszállási uradalomban valósággal rabszolgaságban él a cselédség. A gazdasági cselédek tarthatatlan helyzetben élnek az uradalomban. Megállapította egyébként, hogy a község minden épülete az uradalomé. A magyarság itt fehér rabszolgaságban él. A kormány kötelessége, hogy a visszaélésekkel szemben megtorlást alkalmazzon. Kifogásolta, hogy a béresek összezsúfoltan laknak a cselédlakásokban, nem ritka eset, hogy egy kis szobában több, két-három családot zsúfoltak össze. Darányi Kálmán földmivelésügyi miniszter kijelentette, hogy tudomása volt a kisszállási uradalomban előfordult dologról, annak idején még hivatali elődje rendeletet intézett a vármegyék alispánjaihoz, hogy tegyenek [jelentést].” (Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1935. október 30., 4.)*

Üdvözlet Kisszállásról - Képeslap
Forrás: hungaricana.hu

Herceg Boncompagniné és gróf San Martino földbirtokairól 1935-ben a hivatalos adatok alapján a következőket tudhatjuk meg. Ez alapján Kisszálláson 13.694 kataszter hold, Jánoshalmán 4272 kataszter hold földbirtokuk volt, de még Rómában is volt mezőgazdasági ingatlanuk.

1939 augusztusában Medveczky Károly gazdasági főtanácsos Bács-Bodrog vármegye közigazgatási bizottságának ülésén felszólalt miszerint Kisszállásnak Bácskisszállásra történő elnevezését indítványozta. Erre azért volt szükség, mert a község nevét gyakran összetévesztették Kisújszállás nevével, amit Nagykunszállásra akarták változtatni. Végül ez nem valósult meg. Pedig a szakirodalom és a sajtó a mai napig gyakran keveri a nagykunsági település nevével. Sőt, a mai napig komoly probléma a mai Kisszállás történeti forrásainak megkülönböztetése a Bács-Kiskun megyében található Kunszállástól.

A zsidótörvények hatására a bérlők visszaszorultak. A törvény betartása miatt az uradalom irányításával megbízott vitéz Marjay Keresztély tábornok vezette papíron a gazdasági egységet. A jánoshalmi főszolgabíró a Kisszállási Uradalom R.t. tulajdonosait 1940 decemberében: Korondi Károlyt 150 napi elzárásra átváltoztatható 15 ezer pengő, Hajdu Géza igazgatót pedig 120 napi elzárásra átváltoztatható 12 ezer pengő pénzbüntetésre ítélte a zsidótörvény kijátszása miatt. 1941-ben 18 (0,9%) izraelita vallású és 3 (0,2%) nem izraelita felekezetű, de zsidóvá minősített személy élt itt. 1942-ben már 27 izraelitát írtak össze a településen. (Azonban 1944. május elején ők sem kerülhették el, hogy a bácsalmási gyűjtőtáborba szállítsák őket. Innen 1944. június 26-án vitték őket Auschwitz és Strasshof munka- és haláltáboraiba.)

1943-ban óvoda létesült a községben. A gazdakört a második világháború vége felé alapították meg. A község nyugati határrészein eladott földek közigazgatási leválasztásával nem foglalkoztak. A gazdakör célja az volt, hogy a kisgazdálkodási tapasztalattal rendelkező, földet egy táblában vásárló vidéki, jobbára mélykúti, jánoshalmi, bácsalmási származású, valamint az önálló gazdálkodási múlttal nem rendelkező, és a kisebb, 5000 négyszögölig terjedő parcellát birtokló kisszállási cselédek földművelési kultúráját

fejlessze. 1944. májusában különös hír járta be az országot Kisszállás kapcsán. Ami a korabeli háborús propaganda számára kisebb csemege volt: *„A kisszállási határban rongyból és tollakból összeállított díszes kolibri madarat találtak. A robbanóanyaggal megtöltött játékszert ellenséges repülőgépekről dobhatták le. A veszélyes csecsebecsét eljuttatták az illetékes helyre megvizsgálás céljából."* (Keleti Újság, 1944. május 6., 3.)

1944-ben Kisszállás külterületi lakott területei voltak: Almajor, Alsóskovácsgyöp, Bíbic, Edetanya, Felsőkovácsgyöp, Ivánkamajor, Jánostelek, Kápolnamajor, Középkovácsgyöp, Mátyásmajor, Ódongókút, Tompa major, Tüskös, Újdongókút. A háború évei alatt az itthon maradottak gazdasági cselédek a megszokott módon végezték továbbra is mindennapi munkájukat.
Az előnyomuló szovjet egységek felderítői már 1944. október 18-án megjelentek a kisszállási-jánostelki határban. 1944. október 21-én már benyomultak a kisszállási területekre. Október 22-én vasútvonal körzetében csaptak össze a magyar és szovjet csapatok. Összesen 11 fő esett el az összecsapásban. A rohodai temető nyugati oldalán lévő tömegsírba temették el őket. A második világháborúban több mint 52 kisszállási vesztette életét a különböző frontokon, vagy deportálások következtében. 1944/45 telén több mint 13 kisszállásit hurcoltak el málenkij robotra innen.

Kisszállási áldozatok emlékhelye
Forrás: kisszallas.hu

1944/45-től Kisszállás térségében is megindult a gazdasági-társadalmi-politikai élet részleges majd teljes szovjetizálása. A mai község 1945-ben alakult a belmajori központtal. 1945-től a Jánoshalmi járáshoz tartozott (Borota, Jánoshalma, Rém). 1945. április 7-én megindult a földosztás a község határában. 1945 után a településen több üzem és termelőszövetkezet jött létre. Sok kisszállási embernek adott megélhetést a Kendergyár, a Temaforg Vállalat és a Vetőmag, valamint a négy helyi termelőszövetkezet (Bácska, Szabadság, Petőfi, Búzakalász).
1946 februárjában létrejött a helyi Földműves Szövetkezet 191 taggal. Kisszálláson 1948. október 20-án alakult a Petőfi tsz-csoport. 168 kataszter hold földön, 10 családdal, 22 fővel. A tagság többsége kommunista volt. Közigazgatásilag visszacsatolták Négyestelepet Kelebiától Kisszálláshoz.

Traktorok a kisszállási határban.
Forrás: Lobogó, 1963. július 17.

Gépállomás is létesült 1948 januárjában, amit a kisgazdapárti Szabó Árpád földművelésügyi miniszter adott át. A gépállomásnak 1949-ben már 10 traktorja volt. Ez volt az ország első ilyen állomása. Erről a korabeli sajtó számtalan alkalommal megemlékezett: *„Magyarország óriási térképe függ a Tervhivatal egyik szobájának falán. A térképen Bácska egyik községe, Kisszállás, vörös ponttal van megjelölve. -. Három év múlva ez a térkép tele lesz vörös pontokkal. Minden pont egy-egy mezőgazdasági gép- és traktorállomást fog jelezni. Ma még csak egyetlen helyen, Kisszálláson szervezünk ilyen állomást, mely az első lépés mezőgazdasági termelésünk színvonalának nagyarányú emelésére. A magyar demokrácia földet adott a parasztságnak és most a technika vívmányai sietnek a segítségére, hogy könnyebbé, tegyék a munkáját. A Szovjetunióban, de a népi demokratikus országokban is mezőgazdasági gépállomások kiterjedt hálózata szolgálja a paraszt sógort. Mi most tesszük meg az első lépést, de ezután rohamtempóval fognak haladni- mondja a Mezőgazdasági Osztály vezetője. [...] Kisszállásra kerül a külföldről behozott mintatraktorok hetvenöt százaléka is. Ez az állomás a legmodernebb gépekkel lesz felszerelve. Eddig ötvenhat traktor, magtisztítógép, porzógép, traktoreke vándorolt Kisszállásra és rövidesen megérkezik az öt kombájn is."* (Ifjúság, 1948. január 17., 3.)

Jellemző, hogy a gépállomás miatt a két szovjetizálás révén létrehozott gazdasági egység egymásnak esett. Kisszálláson a Földműves Szövetkezet ellenségesen viszonyult az elsőként felállított állami gépállomáshoz. A viszály akkor robbant ki, amikor a gépállomási traktorokat a termelőszövetkezeti csoport tulajdonában lévő gépszínbe akarták helyezni. A szövetkezet megpróbálta az Földművelésügyi Minisztériumnál elintézni, hogy az állami traktorokat adják át a földműves-szövetkezetnek.

Traktorok a kisszállási határban 1963.
Forrás: Lobogó, 1963. július 17.

A kollektivizálás is csak azt bizonyította, hogy munkabírása terén a kisszállásiak példamutató nép. Hiába a propagandacikk, a nagy munkabírás valószínűleg valóban kiemelkedő volt: *„Szorgalmas nép lakja Kisszállást. Amerre a szem ellát a határban, traktorok és lófogatú ekék végzik a mélyszántás munkálatait. A kisszállási dolgozó parasztok így hát tudják mit jelent a mélyszántás, a jövő évi termés szempontjából. Nem is késlekednek. Az úton nem lehet sétáló fogatot látni. Valamennyi a szántásból jön, vagy szántani megy. Fáradhatatlanul dolgoznak a kisszállási parasztok. A jövő héten készen akarnak lenni teljes egészében a mélyszántással."* (Bácsbodrog Népe, 1949. november 18., 5.)

Szomorú időszaka ez az országnak. Megkezdődött a kuláküldözés is. Komolyan érintette Kisszállást is az ún. déli határsáv létrehozása. 1950-ben 81 családot gyűjtöttek össze a Nagybaracska-Hercegszántó és Kisszállás-Kelebia közé eső határsáv 19 községéből. Őket később a Hortobágyra telepítették ki. Erre az egyik érintett így emlékezett vissza: „1950. június 23-án a mi családunkat internálták a Tiszagyenda-Kormópuszta kényszertartózkodási helyre (telepítettek el), ott töltöttünk el 3 évet és 2 hónapot, minden vagyonunkat itt kellett hagynunk. 1953-ban, mikor megszüntették ezeket a táborokat, akkor eljöhettünk, de vissza Kisszállásra nem, sőt a határsáv 25 km-es szakaszába sem léphettünk be. Nehéz volt munkát találni, megbélyegezettek maradtunk, osztályidegennek hívtak minket." (Bundula Mihály adatközlése – Grizák Milla adatgyűjtése alapján.)

Zimándi Zoltán (Pius) premontrei szerzetes, kisszállási plébános így emlékezett ezekre a borzalmas időkre: *„1950. június 18., 12-kor érkezett meg kollégáimért a teherautó. Minden ablakot be kellett spalettázni mint később mesélték , az összes villanyt meggyújtani. A wertheimszekrény kulcsát és a lakók névjegyzékét kérték legelőször. Aztán mindenkit hosszan kihallgattak, civil ruhás ávósok, és fél 3 lett hajnalra, mire kis batyujukkal mindenkit fölraktak a teherautóra, mely egy Pest környéki épületbe vitte őket, ideiglenes internálásra.*

Traktorok a kisszállási határban 1963.
Forrás: Lobogó, 1963. július 17.

Onnan aztán az öregek kivételével lassan mindenki megszökött, én meg azalatt itt izgultam Kisszálláson, öcsém vendégszeretetét élvezvén. Hajnali ötkor mentem át a kis templomba, sortban, hogy kevéssé legyen föltűnő, és az öcskös rám zárta az ajtót. Fél óra múlva átjött értem, kiengedett. Ugyanakkor itt lent is deportálások folytak. „Kulákokat" és egyéb „megbízhatatlan elemeket" hurcoltak el innen a határsávból a messze Tiszántúlra. Éjszaka, hiszen „ez a ti órátok: a sötétség hatalmáé" (Luk. 22,53). Előtte három nappal kicserélték a helybeli rendőrséget, más vidékről hoztak helyükbe másokat. A rémület szállta meg a környéket, senki se tudta, milyen terjedelmű lesz a deportálás, listákról érkeztek a rémhírek, listákról sok száz névvel; hosszú tehervonatokról beszéltek, melyeken a környező községek „megbízhatatlan elemeit" vitték el. Innen végül is csak hat-hét családot szállítottak el, akinek kocsija-lova volt, az azon utazhatott, egyébként a rajtavalón kívül alig vihettek magukkal valamit. Öcsém akkor napokon át nem aludt, híveiért aggódott. Az egyik legderekabbat is elvitték. Mint béreslegény kezdte a pályáját, és a bűne az volt, hogy szorgalmával, takarékoskodásával sikerült pár hold földet szereznie, amit mindig maga művelt családjával. Kuláknak minősült. Mindenét szétszedték a helybeli téeszcsé tagjai. Azt hiszem, ő kocsijával még alig érhetett ki a falu határából, amikorra mindene, egy szorgalmas élet eredménye, ebek harmincadjára került." (Zimándi Pius: A forradalom éve - Krónika 1956-ból. Századvég, 1956-os Intézet, Budapest, 1992.)

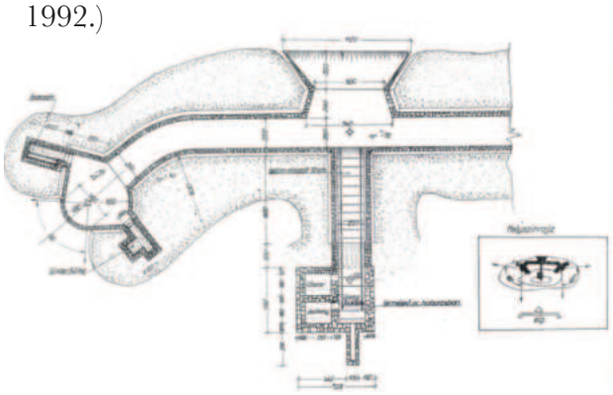

Kisszállási kukorica beadók Kiskunhalason, 1951.
Forrás: Szabad Föld, 1951. november 11., 1.

1950-ben gyógyszertár létesült Kisszálláson. Ugyanebben az évben kezdte meg működését újra az óvoda. A tanácsrendszer megszervezésével Kisszállás Bács-Kiskun megye, azon belül is a Kiskunhalasi járás része lett. Kiskunhalason 1951-ben alakult a Szolgáltató (fodrász) Kisipari Termelőszövetkezet szolgáltató részlegeit kiterjesztette a járás területére is, így például Kisszálláson férfi- és női fodrászata volt. 1951-ben alakult a Szabadság Termelőszövetkezet.

1952-ben Kisszállás külterületi lakott helyei: Almajor, Alsókovácsgyöp, Bíbic, Felsőkovácsgyöp, Ivánkamajor, Jánostelek, Középkovácsgyöp, Négyestelep, Sömlék, Tompamajor, Tüskös és Újdongókút. Az ötvenes évek második feléről Zimádi Zoltán (Pius) plébánost idézzük: *„Figyelő szemekkel nézem az életet, mi változott. Külsőleg nagyjából ugyanaz minden, mint hat évvel ezelőtt. Csak a volt hercegi kastély jelenleg általános iskola parkjának bejáratán olvasom a táblát: „Idegeneknek tilos a bemenet". Azért bementünk. Eléggé el van hanyagolva. A műemlékszámba menő foyerből, földszinti ebédlőből, melynek három ajtaja volt a park felé, tantermet csináltak. Sok a gyerek errefelé. Két évvel ezelőtt, a nagy egyházellenes nyomás ellenére ezen a pár ezres kis helyen hatszáz gyerek bérmálkodott. Eltűntek az ún. Veres Péter-kúriák. A földhöz juttatott parasztok szoba nagyságú és mélységű gödröt ástak ki a földjükön, erre tetőt húztak, és ebben laktak. A nép elnevezte őket Veres Péter-kúriáknak. Ma már mindenütt szép kis házak, kerttel, földdel. És a határban tanyák. Kevés kivétellel mind az utolsó tíz esztendőben épültek. Azelőtt uradalom volt itt, tízezren felüli holddal. Egy olasz hercegé volt: Boncompagni, felesége San Martino. A nép Szamártinóra magyarosította. Évenként el-eljöttek Olaszországból a birtokra, egyébként az egészet úgy, ahogy volt, kiadták bérbe. A bérlő is itt lakott, egy maga építtette ízléses, tornácos, kúria stílusú földszintes kastélyban, mely most kultúrház és párthelyiség. A hercegi párról a nép már nem beszél, se jót, se rosszat. A belsőbb cselédek még emlegetik a „hercegasszonyt", akit szerettek, mert közvetlen volt, és egyszerű. […]*

A földet szétosztották az egykori urasági béresek között. Akinek több gyermeke volt, többet kapott. Mivel elég sok itt a gyerek, van, aki 10-15 holdat is kapott. Ezek most tanyát építettek, és szorgalmasan dolgoznak. A határ igen szép, gondozott. Az embernek örül a szíve, ha látja. Inkább legyen ezé a pár ezer magyaré a föld, mint egy olasz hercegi páré. Persze, ezek a valóban felszabadult béresek aztán hallani sem akarnak a termelőszövetkezetekről. Végre a maguk urai lettek, és most menjenek vissza szolgálni? A herceg helyett most a kommunista párt béresei legyenek? Itt a „termelőszövetkezeti csoport", azaz „tszcs" rövidítést így egészítik ki: „tovább szolgáló cselédek". Csak két téeszcsé van itt, összesen 900 holddal, állítólag 87 (!) helyen. Csak olyanok léptek be, akik valami oknál fogva erre kényszerültek. Tagosítás nem volt, és így a maguk 5-10 holdjával belépő parasztok földje számtalan helyen van. Van, akinek, vagy akiknek nyolc kilométert kell tenniök, hogyha kimennek a téeszcsé földjét megművelni. Az eredmény meg is látszik. Az egyik téesznek félmillió forint adóssága van. Az itteni téeszcsések prolik a szó teljes értelmében. Láttam őket. A falusiak eléggé lenézik őket, főleg az a pár iparos. Kocsival kísértem ki egy vendégünket a 4-5 kilométerre fekvő vasútállomáshoz. Visszafelé jövet a határban megkértem a lovat hajtó gyereket, mutasson nekem téeszcsés földet. Mutatott. A gaz majdnem nagyobb volt benne, mint a kukorica. Mellette egy kukoricás, kétszer olyan magas volt benne a kukorica, mint a téeszcsésben, gaz sehol, szépen megkapálva. A gyerek rámutatott: ez egy téeszcsésnek a háztáji földje. Ez mindennél többet mondott nekem. Az egyéni parasztok viszont panaszkodnak, hogy bizonytalanságban érzik magukat, hátha tagosítás lesz, nem tudják, mikor veszik el a földjüket, nincs kedvük igazán dolgozni. Szerintem, ha nem lenne téeszcsés mozgalom, vagy legalább nem erőszakolnák, és az egyéni gazdáknak visszaadnák a biztonság érzését, akkor sokkal többet termelnének a parasztok, és több ennivalója volna az országnak. Van, aki bevallja nyíltan, hogy egyes cikkekből csak annyit termel, vagy állatból csak annyit nevel, amennyit családja el tud fogyasztani. Jártam kint két szomszédos tanyán is egy vasárnap délután. Pár óra alatt megvilágosodott előttem, milyen rossz a kormány mezőgazdasági politikája, milyen káros a beszolgáltatási rendszer, és hogy Nagy Imrének van igaza, nem Rákosinak. Mindkét vendéglátóm kitűnő és lelkes gazda. Szorgalmasak, hozzáértők. Egyikük pláne aranykalászos. Mintagazdaságok, amiket láttam. Mindketten a bizonytalanságra panaszkodnak leginkább, ami elkedvetleníti őket. Például: az egyik már jóformán januárban, amiből lehet, előre beadja az egész évi beadási kötelezettségét, disznóból is. De mindig ki van téve annak, hogy ismét visznek el tőle disznót. Hogyan? Időnként összehívják a községi vezetőket a járási vagy megyei központba. Ott közük velük, hogy szükség van újra sertésekre, és ha Kisszállásra kivetnek 100 sertést, akkor a községi vezető stréberségből vállal 150-et. Ezt aztán behajtja onnan, ahol van disznó. Kilójáért csak kb. 5 forintot adnak (és eladják 30-40 forintért levágva!) Megkérdeztem, hogy van az, hogy nálunk a minisztériumi étkezdében majdnem mindig ehetetlen a krumpli, holott a koszt egyébként rendes. Most megtudtam az okát. Nagy a beszolgáltatás. Hogy könnyebben teljesíthessék, a szapora terméstű krumplit vetik, tekintet nélkül arra, hogy ehető-e vagy jó-e. Ők például a most divatos ún. lengyel krumplit termelik, nagyon szapora, a beadás pedig csak kilóra megy. Saját maguknak külön termelnek ún. rózsakrumplit. De csak saját maguknak. Mutatták is. Sok disznót hizlalnak, de a lehetetlen előírások miatt előfordul, hogy csak egy hízót vághat a család! Még többet hizlalnának, ha normálisak lennének a viszonyok. Amit itt pár nap alatt láttam és tapasztaltam, meggyőzött arról, hogy tejjel-mézzel folyó Kánaán lenne az ország, dúskálna az élelmiszerben, ha békében hagynák a parasztot, és normális vagy semmilyen beszolgáltatás sem volna. Sokkal többet és jobbat termelnének. Milyen abszurdum például a következő adalék. Itt Kisszálláson valaki bérlő volt a Horthy-rendszerben ugyanannyi földön, amin most, mint sajátján dolgozik. Akkor mint bérlőnek, ha mindent kifizetett, többje maradt, mint most, mint tulajdonosnak. Most ismét jobbágyok a parasztok, de most sokkal több a „dézsma" és a robot. Azelőtt azt mondták dézsma, most: beszolgáltatás, azelőtt robot volt, most meg „társadalmi munka"." (Zimándi Pius: A forradalom éve - Krónika 1956-ból. Századvég, 1956-os Intézet, Budapest, 1992.)

1952-ben a jugoszláv-magyar kapcsolatok drasztikus megromlása miatt a határ közelében kiépítésre került a déli védelmi rendszer. Ezek a munkálatok érintették Kisszállást is. Az 1952-ben létrehozott Erődítési Csoportfőnökség irányította az építkezéseket, melyeket szovjet tanácsadók is segítettek, irányítottak. A kivitelezést az erre a célra felállított építő zászlóaljak, illetve műszaki alakulatok végezték el.

1952-es tüzelőállás - Közepes típusú fedezékkel ellátott tüzelőállás 57(76) mm-es löveg számára.
Forrás: Dr. Jakus János - Dr. Suba János: A déli védelmi rendszer II. rész. Építési munkálatok. In: Haditechnika. 2009. 3. szám. 39.

Az 1956-os forradalom vidéki kis településekre, de még a városokba is helyenként több nap késéssel „érkezett meg". Kisszálláson 1956. október 24-én a párt kezdeményezésére munkás-paraszt tanács alakult. Aznap Horváth Antal kisgazda aktivista lakásán többen összejöttek. Követeléseket állítottak össze, mint például a szovjet csapatok kivonása. 1956. október 26-án este tüntetők eltávolították a szovjet emlékműről a csillagot. A rendőrség által őrzött pártházba is bejutottak, és onnan fegyvereket szereztek. A DISZ-szervezet épületébe is behatoltak. A kommunista funkcionáriusok az emlékművet bevontatták biztos helyre, nehogy megrongálják a tüntetők. Éjszaka 6-8 embert letartóztattak. 1956. október 29-én újra tüntetés volt a községben. Bodó Károly a hangosbemondón keresztül kihirdette a tüntetők követeléseit. Érvénytelennek nyilvánították az október 24-i munkás-paraszt tanács választást. Utána létrehozták az ideiglenes nemzeti bizottságot. Ennek tagja: Bodó Károly, Fodor Kálmán, Lakatos Máté, Dusnoki István és Horváth Antal lettek. 1956. november 1-jén újjászervezték a Független Kisgazdapártot. 1956. november 4-én a tanácsi hivatalnok lakását támadták meg.

A kollektivizálás is csak azt bizonyította, hogy munkabírása terén a kisszállásiak példamutató nép. Hiába a propagandacikk, a nagy munkabírás valószínűleg valóban kiemelkedő volt: *„Szorgalmas nép lakja Kisszállást. Amerre a szem ellát a határban, traktorok és lófogatú ekék végzik a mélyszántás munkálatait. A kisszállási dolgozó parasztok így hát tudják mit jelent a mélyszántás, a jövő évi termés szempontjából. Nem is késlekednek. Az úton nem lehet sétáló fogatot látni. Valamennyi a szántásból jön, vagy szántani megy. Fáradhatatlanul dolgoznak a kisszállási parasztok. A jövő héten készen akarnak lenni teljes egészében a mélyszántással."* (Bácsbodrog Népe, 1949. november 18., 5.)

Kisszállás, 1945 után *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Bács-Kiskun megye *Forrás: mandadb.hu*

1964-ben a következő iskolák működtek a község területén: *Kisszállási Általános Iskola, Almajori Általános Iskola, Tüskösmajori Általános Iskola, Négyestelepi Általános Iskola, Torma-tanyai Általános Iskola.*

Szerepük, számuk és jelentőségük a tanyák felszámolásával, elnéptelenedésével egyre csökkent. Érdekes, országosan is figyelemfelkeltő riport jelent meg erről az időszakról, ahol Nikowitz Oszkár négyestelepi tanító emlékezett a tanyai iskolák indok nélküli felszámolására: *„- Miért hívják Négyesnek ezt a tanyavidéket?*
-Mert négy határ találkozik itt, a halasi, a kisszállási, a szabadkai és a szegedi. Ha lenne idejük megfigyelni, tapasztalhatnák, hogy az itteni emberek fele özik, mint a „szögedi főd", a másik fele ë-vel beszél, mint a bácskaiak.
-Hova tartozik Négyes?
-Kisszálláshoz, 1948 óta, addig Kelebiához tartozott. A hivatalos neve Kisszállás-Négyestelep.
-Hallottuk, hogy volt önálló iskolája is Négyestelepnek...
-Nem volt önálló igazgatású az iskola. A belterületű iskolához tartoztunk, ott volt az igazgatónk. Ezt az iskolát én, mint igazgató-tanító vezettem.
-Itt két tekintélyesebb ház is van. Melyik az iskola épülete?

-Mind a kettő. Ez a régibb, ezt 31-ben építették, a másikat 58-ban. Mind a kettőben van egy-egy tanítói lakás, az újban egy, a régiben két tanterem.

-Most mi van bennük?

-A régiben semmi, az egyik tanterem üres, a másikban még megvannak a padok, ott vasárnaponként mise van, egy spanyol fallal nyitható-csukható kápolna előtt. A szertár és a tanítói lakás is üres. A másik iskola tápraktár, a hozzá tartozó lakásban laknak.

-Mikor szűnt meg a tanítás?

-A felső tagozatot 65-ben vitték el, utána még tíz évig voltak itt az alsósok, azután 75-ben őket is elvitték.

-Miért hangsúlyozza, hogy vitték?

-Mert csakugyan vitték. Sem a szülők, sem a nevelők nem saját jószántukból adták őket másik iskolába. Nem is volt indokolt, hogy ezt az iskolát körzetesítsék. Itt semmi sem volt meg azokból a hátráltató körülményekből, amelyeket fel szoktak hozni a körzetesítés mellett.

-Hány gyerek járt ide?

-Vegyük a 65-ös körzetesítést megelőző nyolc évet, akkor 160-170 volt állandóan a létszám. Hét tanerős iskolának számítottunk, de ha hét nem is, hat nevelő mindig volt ezekben az években. Összesen öt tanteremben tanítottunk, és csak délelőtt, ugyanis a régi épületben levő tanítói lakás két szobájából szükségtantermeket csináltunk.

-Összevont osztályok voltak?

-Voltak azok is. Az 5. és 6. járt osztatlanul, az 1-3., a 2-4. és a 7-8. együtt. Részben szakoktatás folyt, ugyanis a hat tanerő közül kettő tanári diplomás volt, négyen tanítóképzőt végeztek. Azokat a tantárgyakat, amelyekre nem volt szakos, elosztottuk egymás között. Ezt a módszert állandósíthattuk, mert négyen idegyökerezett, állandó nevelők voltunk. De az a kettő, aki nem itt képzelte el az életét, az sem volt vándormadár.

-Messziről jártak a gyerekek?

-A legnagyobb - tekintetbe vehető - távolság három kilométer volt. Ilyen messziről többen jártak, de a túlnyomó többség pár száz métertől két kilométerig lakott. Annak idején ugyanis úgy telepítették ezen a környéken a tanyai iskolákat, hogy három kilométernél távolabbról senkinek se kelljen járni. Akik esetleg távolabbról jártak, más iskolához tartoztak volna, de inkább a mienket választották.

-Hogy történt a körzetesítés?

-Hát emiatt már jó pár éjszakát végig-káromkodtam. Még most is előttem van minden részlet, úgyhogy nem lesz nehéz felidézni. Akkoriban, amikor a környéken megszűnt egy-két tanyai iskola, nem gondoltunk arra, hogy ránk is sor kerülhet. És mondták is, hogy ne féljünk, minket nem körzetesítenek.

-Ki mondta?

-Mindenki mondta. A tanácsnál is, az igazgató is. Persze, ha akkor tudom, hogy mi fog bekövetkezni, mindenkitől pecsétes írást kérek a szaváról. Mindenre mertünk volna gondolni, csak arra nem, hogy ez az iskola megszűnik. Hét évvel azelőtt kaptunk új iskolát a régi mellé, az előző évben vezették be a villanyt, kezdtek kicsit fejleszteni minket. Józan ésszel igazán nem hiheti az ember, hogy ezek a felszámolás első jelei. Különben ahhoz, hogy világosan lássa a dolgokat, tudnia kell, hogy hány iskola volt erre, és hol. A falu belterületi iskolája volt a legnagyobb, utána a mienk a legnépesebb. Mi nyolc kilométerre vagyunk a falutól. Összesen hat tanyai iskolája volt Kisszállásnak. Amikor bent a faluban elkezdték építeni a kollégiumot, két külterületi iskolából bevitték a felső tagozatot. Illetve nem sok gyerek ment a kollégiumba, mert amikor megsejtették, hogy kollégiumba kell menniük, szétugrottak a járás másik iskoláiba. Vagy bejártak a faluba naponta.

Négyestelepi iskola *Forrás: viteztelep.hupont.hu*

Szóval, hogy itt, hogy kezdődött. Értesítettek engem, valamikor tavasszal, hogy hívjak össze szülői értekezletet. Kijött az igazgató, a községi párttitkár, a tanácselnök, a tanácstitkár. Az igazgató azzal kezdte, hogy nem tudja, sajnos-e vagy sem, de itt nem kezdheti úgy, hogy a gyenge színvonal miatt kell nálunk körzetesíteni, mert itt nem rosszak az eredmények. Valóban, ne higgyék, hogy ez valami aggkori megszépítés, de csakugyan ez volt a környék legszínvonalasabb iskolája. Erről a konkurrens pedagógusokat is megkérdezhetik. Innen 57-től 65-ig, tehát a körzetesítés előtti nyolc évben harmincegyen mentek középiskolába, azok közül tizenegyen szereztek diplomát. A középiskolába mentek közül ketten buktak ki, egy rontott, egy pedig javított a rendűségén, a többi ugyanúgy végzett, ahogy innen elengedtük. Pedig itt oroszt nem tanítottunk, és pótlása az elsőseinknek külön teher volt a gimnáziumban! Az én két fiamat kivéve egyetlen értelmiségi származék nem volt ezek közt, akik így megállták a helyüket. Mind fizikai dolgozó gyereke volt. Parasztgyerekek. Egyetlen tantárgy járási szakfelügyelője sem értett egyet azzal, hogy megszüntessék az iskolánkat. Ha szép feleleteket akartak hallani, ide jöttek. Amikor pedig a faluban kellett vizsgázni a tanyai gyerekeknek, még régebben, a központi iskola tanárainak osztályzása szerint is felülmúlták a központi iskolások eredményeit. És ezt mi villany nélkül, segítség nélkül, nagyon hiányos eszközökkel produkáltuk. Szóval az igazgató semmi konkrét indokot nem tudott felhozni az iskola ellen, csak olyanokat, hogy a gyerekek nehéz körülmények között tanulnak, sokat gyalogolnak, ide nem lehet kihozni a korszerű szemléltetőeszközöket, és hogy a körzetesített iskolában mégiscsak korszerűbb az oktatás. Általánosságokat.

-És mit szóltak ehhez a szülők?

-Hát, hogy inkább mi magunk kihozzuk ide azokat az eszközöket, de maradjanak itt a gyerekek, és hogy jó ez az iskola itt. Ezt az iskolát tényleg szerették az itteniek. Én 32 óta vagyok itt, a tanítványaimnak a szüleit is tanítottam, volt, akinek még a nagymamáját is. Ragaszkodott mindenki az iskolához. Ez volt a kultúrközpont, ez volt a környék kovásza. Itt minden évben színdarabokat adtunk elő, tánccsoportot vezetett a kollégám, aki ugyanitt volt tanítványom, tornabemutatókat rendeztünk, de erről majd később. Elég az hozzá, hogy az emberek magukénak érezték az iskolát, közéjük tartozóknak a nevelőket, akikre fel is néztek. Nos, akkor a szülők abban maradtak, hogy nem adják a gyerekeket, a községiek pedig azt mondták, hogy majd meglátják. Aznap este, még a szülők szétszéledése után, itt az iskola előtt beszélgetett a községi bizottság és a tantestület. Védtük persze az iskolánkat, érveltünk, ahogy bírtunk, aminek az lett az eredménye, hogy másnap kitelefonál az igazgató, hogy ne nagyon erősködjünk, mert a párttitkárnak nem tetszett, ahogyan mi megnyilatkoztunk a kormányzat hivatalos irányvonalával szemben.

-Aztán mi történt?

-Aztán megbolydult itt minden. Volt itt egy nagyon olvasott, talpraesett parasztember, a Tösmagi Sándor, aki a koalíciós időkben a helyi parasztpárt elnöke volt. Hozzá kell tennem, hogy annak idején ez a környék, tanítóstul, mindenestül a parasztpártnak volt a tagja, Veres Péternek voltunk a hívei valamennyien. Tösmagi Sándor személyesen is ismerte Veres Pétert, Szabó Pált. Ö maga mellé vett három asszonyt, és felmentek Veres Péterhez. Öt nem találták otthon, erre elmentek Szabó Pálhoz. Szabó Pál elvezette őket a népfrontirodába. Ez a küldöttség nem kért semmi mást, csak azt, hogy jöjjenek ki, és nézzék meg, kell-e ezt az iskolát körzetesíteni. Csak legyenek itt egy napig, menjenek körbe, érdeklődjenek, hívják össze a szülőket, hogy valós képük legyen a helyzetről.

-Mivel biztatták őket?

-Igen komolyan meghallgatták őket, és megígérték, hogy pár héten belül feltétlenül lejönnek.

-És jöttek?

[...] Már szeptember elseje lett, mi, tanyai tanítók bent voltunk a faluban, talán be voltunk rendelve valamiért az iskolába, már nem emlékszem. A feleségem volt itthon, amikor berobog egy nagy fekete autó, benne két ismeretlen férfi és két nő a megyei, illetve a járási művelődési osztálytól. Senkihez nem szóltak, bementek az iskolába, mire a feleségem kiment hozzájuk, már ki is jöttek. Az egyik azt mondja: „két normálterem, romos épületben", ugyanis éppen levitt két cserepet az augusztusi vihar. Közben lélekszakadva jön a helybeli tsz elnöke, aki a szülői munkaközösség elnöke is volt, ugyanis meglátta a „miniszteri" kocsit, és kezdi mondani, hogy az itteni szülők nem akarják, hogy... „Előre kell nézni, elvtársam, nem ragadhatnak le a sárban", és puff, becsapták az ajtót, elhajtottak.

-Ez volt a panasz kivizsgálása?

-Ez. Jöttek azok, akik ellen a panasz ment. Persze lehet, hogy az a másik kettő tényleg a minisztériumból jött, de ez nem derült ki. Ezek után pár nap múlva jöttek az „agitátorok", különböző tanítók a járásból, az igazgató, a járási oktatási csoport vezetője, a járási népfronttitkár, egy jánoshalmi parasztasszony, az ottani szülői munkaközösség tagja. Minket, tanítókat, köteleztek, hogy menjünk velük házról házra. Három vagy négy ilyen agitátorcsoportot csináltak. A szülőkkel - és velünk is - ők már kész tényeket közöltek: a négyesi iskola megszűnt, vagy az almajori iskolába - ez egy kisebb tanyai iskola volt - íratják

be a gyerekeket, vagy beadják a kollégiumba, és a benti iskolába íratják be. Éppen piaci nap volt, egy csomó asszony jött a piacról, megállították őket, és leültünk a fűre beszélgetni. Azok az asszonyok kivétel nélkül sírtak! Zokogtak! És a bizottság pedig csak hajtogatta, hogy most már korszerű tanítási rend lesz, nem kell sírni. De minden háznál sírtak, sok helyen még a férfiak is.

-A többi agitáló csoportnál is ez volt?

-Volt még különb is. Az úgynevezett Kolbász soron, amely közigazgatásilag Kelebiához tartozik, de négyestelepi beiskolázási körzet volt, egyenesen fenyegetőztek az agitátorok. Például bementek egy házhoz, ahol a kislányt éppen akkor vették fel a Szegedi Tanárképző Főiskolára, matematika-fizika szakra. De még két öccse járt ide. Ö is érvelt, hogy ő is itt tanult, semmi hátránya nem volt a gimnáziumban, most fel is vették, egyszóval, síkra szállt az iskoláért. Erre az agitátor tanító - ma egyébként igazgató a járás egyik iskolájában - megfenyegette, hogy ír Szegedre, ahol el tudja intézni, hogy semmisítsék meg a felvételt, mert ez a lány a haladás ellensége. És nem blöffölt, mert utána komolyan meg akarta tenni, csak a többieknek sikerült nagy nehezen lebeszélniük."

(Jakab Mária - Nikowitz O. István: Volt egy iskola a határon: (1+8 riport: A meghallgatottak: Nikowitz Oszkár, Kósa Ferenc, Sánta Ferenc, Sütő András, Keresztury Dezső, Veress Miklós, Szokolay Sándor, Illyés Gyula, Ranschburg Jenő). In: Alföld. 1981. 4. szám. 33-37.)

1965-ben avatták a felújított diákotthont. 1970-ben 50 választott képviselőtag tevékenykedett Kisszálláson. 1972-ben bővítéssel átalakították a művelődési házat.

Művelődési Ház *Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár*

1973-ban Kisszállás külterületi lakotthelyei.: I. körzet: Bíbic, Ivánkamajor, Sömlék, Tüskös, II. körzet: Almajor, Tüskös, III. körzet: Jánostelek, IV. körzet: Jánostelep, Négyestelep, V. körzet: Alsókovácsgyöp, Tompamajor, VI. körzet: Felsőkovácsgyöp, Középkovácsgyöp, Újdongókút.

1974-re bővült, épült fel a kisszállási új modern templom. Kováts Attila tervei alapján valósult meg: *„A kisszállási templom már a Zsinat újításait figyelembe véve épült, egy kisméretű téglalap alaprajzú vályogkápolna félköríves monolit vasbeton szerkezetű bővítésével jött létre."* (Dóczi Erika: „Míg kövekből templomot emelnek, kövekként maguk is templommá épüljenek..." Szakrális építészet Magyarországon 1945-1989. In: Utóirat, 2008. 5. szám. 48.)

1974-ben egyesült a Petőfi Termelőszövetkezet és a Bácska Termelőszövetkezet. 1977-ben határőrközséggé avatták Kisszállást. 1983-ban élelmiszer bolt, péküzem és szakboltja is nyílt. 1983. december 31-én megszűnt a Kiskunhalasi járás.

Kisszállás népessége, */1949 - 2011/*	
Év	**Lakos**
1949	*4570 fő*
1960	*4710 fő*
1970	*4009 fő*
1980	*3373 fő*
1990	*3284 fő*
1995	*3083 fő*
2001	*2875 fő*
2011	*2480 fő*

Érdekes pillanatkép a nyolcvanas évek elejéről Kisszállás tekintetében: *„A XIX. századi térkép több majorságot és Kisszálláson olasz hercegi uradalmat tüntet fel. A kisszállási uradalom a munkáskolóniákhoz hasonló együttes. A malom köré csoportosul a gazdaság központja: a templom, a paplak, az iskola, az óvoda, az orvos és a védőnő lakása és a vendéglő. Az együttes ma a helyi állami gazdaság tulajdonában van, jól karbantartott, rendeltetésének megfelelően használják. Annál siralmasabb állapotban vannak a tsz-kezelésben levő majorságok. Némelyikük épületállományának egy része még áll, de düledezőfélben. Másutt a házakat már lebontották, az út menti fasor és a park maradványai fellelhetők. A jövő feladata lenne mind az épület-, mind a növényállomány további pusztulásának megelőzése."* (Muszik Lászlóné Faltin Vera: Településvizsgálat az általános rendezési tervek készítéséhez történeti, szerkezeti és településképi szempontból. In: Műemlékvédelem. 1982. 3. szám. 192.)

Az 1980-as évek végétől a szocialista gazdaság részben átállt a szociális piacgazdaságra. Az 1990 utáni privatizációval az egykori szocialista üzemek, gyárak, szövetkezetek megszűntek. Vállalkozások vették át a helyüket. A tanácsrendszer helyébe modern közigazgatás lépett. Kisszállás továbbra is Bács-Kiskun megye része maradt. Demokratikus többpártrendszer lépett az egypártrendszer helyébe. Tanácsok helyett önkormányzatok és képviselőtestületek, élükön polgármesterekkel irányítják a települések életét.

Kisszállás polgármesterei */1990-*		
1990 – 1994	*Sörös József*	*független*
1994 – 1998	*Sörös József*	*független*
1998 – 1999	*Bór Józsefné*	*független*
1999 – 2002	*Kispál István*	*független*
2002 – 2006	*Kispál István*	*független*
2006 – 2010	*Kispál István*	*független*
2010 – 2014	*Kispál István*	*független*
2014 – 2019	*Kispál István*	*független*
2019-től:	*Rozsnyai Attila*	*független*

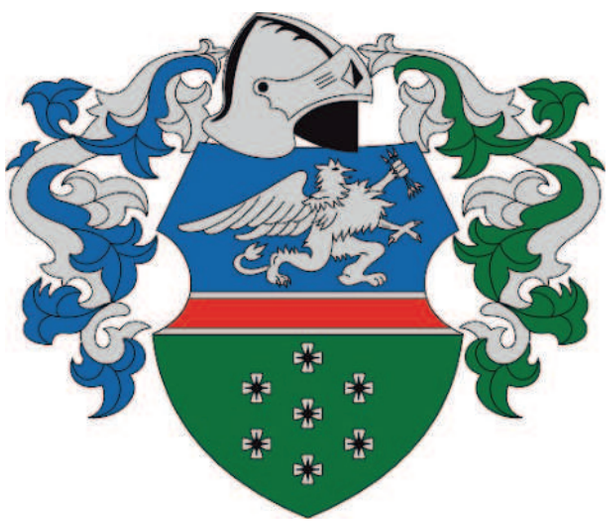

Kisszállási Polgármesteri Hivatal
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Kisszállási római katolikus templom
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

A kisszállási római katolikus plébánia a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Jánoshalmi esperes kerületéhez tartozik. Filiája 2000 óta a négyestelepi templom.

Kisszállás község címere *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

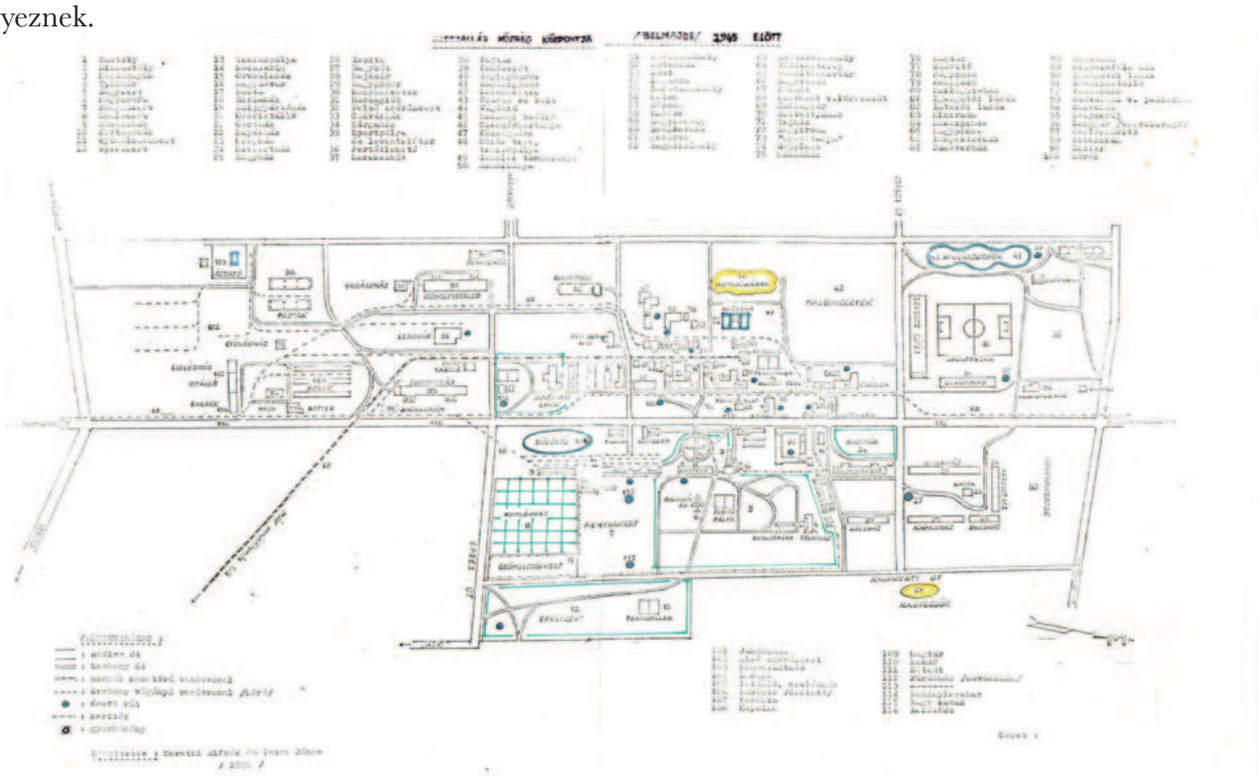
Az utcanevek változása mellett új jelképeket alkottak a magyarországi települések, így Kisszállás is. A rendszerváltás után először lett címere Kisszállásnak. A címerpajzsot középen ezüst mezőben balra lépő, baljában három nyilat szorító, jobbját támadóan előre nyújtó ezüst griff található. Az alsó zöld mezőben három cölöp mentén szimmetrikusan elhelyezve hét ezüst máltai kereszt foglal helyet. A pajzs felső peremén balra forduló ezüst sisak van dísztollal, amelytől jobbra kék és ezüst, balra zöld és ezüst foszlányok omlanak alá. A címerpajzs a hármas tagolással és a griff által összefogott három nyílvesszővel azt szimbolizálja, hogy a község három településből alakult. A griff jelzi egyrészt, hogy a terület az avar kor óta lakott (griffes-indás). Másrészt, hogy az Orczy család egyesítette egy birtokká az itteni pusztákat. Az Orczy-címerben is szerepel a griff. Az ezüst mezőben futó vörös pólya a település Árpád-kori létezésére utal, a zöld mezőben – amely a föld termékenységét jeleníti meg – lévő keresztek pedig II. Géza királyra emlékeztetnek, aki a Johannita (Máltai) Lovagrendet telepítette meg hazánkban és akinek a pénze a község határában került elő.

Kisszállás zászlajának leírása: a zászlólap a zászlórúd felől nézve 1:1,5 arányban téglalap. Felül kék, alul zöld színű. A rúd felől háromszögű aranyékkel, amely aranyszalagban folytatódva választja el az alapszíneket. A címer tengelye a rúddal párhuzamos és az arany ék közepén foglal helyet. A zászló ún. függöny változatában balról kék, jobbról zöld mező található. A felső éltől kiinduló, az arany ékből eredő aranyszalag a zászló közepén fut végig. A címer arany ékben áll, tengelye a zászló tartórúdjára merőleges. A község a magánvállalkozások innovációja mellett igyekszik EU-s és hazai támogatások igénybevételével fejleszteni az infrastruktúráját és a gazdasági környezetet. Aktív civil élet, hagyományőrzés és közművelődés jellemző a helységre. Viszont Kisszállásnak meg kell küzdenie az egyes magyar vidékekre jellemző az elvándorlással, az elöregedéssel és a folyamatos népességcsökkenéssel. A 2011-es népszámlálás során 2480 főt írtak össze Kisszálláson. Közülük 88,2%-a magyarnak, 2,2%-a cigánynak, 0,6% németnek, 0,2%-a horvátnak, 0,1% románnak vallotta magát (egyéb, nem válaszolt: 8,7%). A vallási megoszlás ekkor: római katolikus 59,9%, református 1,9%, evangélikus 0,2%, görögkatolikus 0,1%, felekezeten kívüli 18,2%, illetve 19,1% nem nyilatkozott.

Az uradalom története

Részben már ismertettük az uradalom történetét. Kisszállás térségében az ősidőktől éltek emberek. A 13-16. században a középkori magyar településszerkezetet először a tatár majd a török pusztítások teljesen szétzilálták vagy elpusztították. A mai Kisszállás és külterülete a 17. századtól kamarai (királyi) tulajdonba, majd birtokos családok kezére került. Modern, kapitalista típusú uradalmat itt az 1840-es évektől az egymással rokonságban álló Stametz-Mayer, San Martino és Boncampagni családok kezdtek meg kiépíteni. Egyszerre volt áldás és részben problémás is ez a helyzet. Kivételes közigazgatási és gazdasági egység volt ez a korabeli Magyarország területén. Az elsők között az egész országban itt szántottak először gőzgépekkel. Mintauradalom volt, gazdaságilag követendő példa, de a jobbágy, később bérmunkás, cselédsors nem volt jobb, mint máshol. Mindazonáltal ebben a források nem mindenhol egyeznek.

Térkép a kisszállási uradalomról *Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár*

Az itteni közigazgatás is különleges volt. Az uradalmi tisztségviselők, a tiszttartók voltak gyakorlatilag a község bírói. Ők igazgatták nemcsak gazdasági, hanem minden szinten Kisszállást. Kamarai választójoggal rendelkeztek, de nem csak ők, hanem az iparosok is. Az itteni gyárak, szeszfőzde, tehenészet, kendergyár, méntelep, gőzmalom miatt erős iparos közösség is kialakult. Az ügyek intézése egységesen a jószágigazgatósághoz tartozott. Nem csak a helyieknek, hanem szinte az egész régió munkavállalóinak munkát tudott adni az uradalom. Különösen a Felső-Bácskából érkeztek ide dolgozni iparosok, bérmunkások.

Kendergyár *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Az 1920-as évektől az osztrák-olasz család már nem kívánt tovább foglalkozni az uradalom ügyeivel. Ezért 1927-től Kisszállási Uradalom Rt. néven a Hajdu és a Korondi famíliáknak adták bérbe. Számos probléma merült fel ennek kapcsán. A bérbe vevők származása miatt is célpont lett az uradalom. Hajduék, Fejér vármegyéből való velencei értelmiségi-birtokos család voltak. Hatalmas mezőgazdasági birtokokkal, nagyüzemekkel rendelkeztek országszerte. A család eredetileg Herskovits volt, később magyarosították a nevüket. Dr. Korondi Károly ügyvéd egy Hajdu lányt vett el, így került a családdal rokonságba.

Hajdu Géza, kisszállási uradalom, 1927.
Forrás: Köztelek, 1928. január 8., 40.

Országos botrányok kipattanása miatt az uradalom egyre kevésbé volt gazdaságilag egységes és erős nagyüzem. Megkezdődött a terület felparcellázása is az 1930-as évek végén. 1942-ig mintegy 2000 kataszter hold földterület került gazdálkodókhoz. Végül a felparcellázás, a zsidók gettósítása, deportálása és a szovjet megszállás vetett véget az uradalom történetének. Az 1945-ben kezdődött és később kiteljesedő gazdasági-társadalmi-politikai szovjetizálás felszámolta az egykor sikeres uradalmat. Ám az kétségtelen, hogy a mai Kisszállás legfontosabb épületei még mindig többségében a belmajor, az uradalom építményei. Ezek nélkül a mai község elképzelhetetlen lenne. Önkormányzati és magántulajdonban lévő régi házak, amelyek a mai napig meghatározzák a településképet. Lássunk néhány fontosabb adatot és pillanatképet erről a sokat emlegetett uradalomról, amely egyesek szerint elnyomta, mások szerint legalább munkához segítette, megélhetést biztosított az itt élőknek.

A terület egykori birtokosa, Orczy Lőrinc 18. századi versei a korabeli, helyenként nem feltétlenül vállalható, keserű életfelfogást is tükrözik. Ennek révén próbálhatjuk megérteni, hogy egy nagybirtokos világlátása, életkedve sem feltétlenül csupa öröm és boldogság.

Orczy Lőrinc *Forrás: oszk.hu*

Panasz

Bánságot megjártam, Bácskán általjöttem,
Arany kalászt hozó földét megszemléltem,
Három rongyos falut királyomtól kértem,
Drágán szabott árát meg nem fizethettem.

Papok szedik zsírját kövér mezeinknek,
Hadisereg szíja erejét népünknek,
Zsidó, görög, örmény töltözik kincsünkkel,
Nemzetem vesződik setét törvényekkel.

Ám nem csak a birtokosok tudtak alkotni. A dualizmus korától, helyenként messzi földről érkezett summások, bérmunkások is költöttek dalokat.

„Summásdalok Kisszálláson”

Kisszállásra két úton kell bemenni.
De szeretnék a rózsámmal beszélni.
Télen, nyáron rozmaringos az ablaka
Jaj, de sokat áztam-fáztam alatta.
Kék a kökény, ha megérik fekete.
Nem leszek én Kisszálláson menyecske.
Kár volna még engemet férjhez adni.
Rózsa helyett bimbót leszakajtani.
Kisszállási háromas út jaj, de nagyon röges.
Rajta járni a summásnak, de nagyon keserves.
Rajta jártam hat hónapig, minden este, reggel.
Józsi bácsi vezetgetett, verje meg az Isten.
Vagy áldja meg, vagy verje meg, veretlen ne hagyja,
Ki a szegény summásokat mindig szekírozza.
Letelt már a hat hónapom haza kéne menni.
Édesanyám ablakába jóestét köszönni.
Keljen fel hát édesanyám, mert már hazajöttem.
Ezt a betyár hat hónapot sírva kitöltöttem.

Kisszállási barakk mellett
Három kis út egymás mellett.
Egyet az én rózsám csinált,
Mikor járni kezdett hozzám.

Summás kislány mit gondolt magába.
Jött a gőzös lefeküdt alája.
Egyet-kettőt füttyentett a gőzös masina,
Kelj föl kislány, mert meghalsz
alatta.

Kisszállási barakk alatt,
Lelepett a gyönge harmat.
Lelepett a gyönge harmat
A kisangyalom karja alatt.

Nem kelek én, itt az én halálom.
Itt hagyott el engemet a párom.
Ha elhagyott, majd megvár engem
a babám,
Kisszállási temető kapunál.

Lányok, lányok mit csináltok? Talán bizony vacsoráztok?
Már minálunk lefeküdtek, nékem ágyat se vetettek!

(Benke Magdolna Mária gyűjtése)

Kisszállási Janka-majorban dolgozó cselédek hétköznapi, nyári öltözetben, 1910 körül. *Forrás: Gyarmati Andrea: Kiskunhalas és környéke viseletei 1850–1950. Szakál Aurél (szerk.): Halasi múzeum 4. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2015., 513.)*

Hogy mennyire fontos volt nemcsak a gazdasági növekedés, de a kultúra, a szellemi gyarapodás is az uradalom gazdatisztjeinek Stametz-Mayer idején, annak egyik legjobb példája az az országos hírű színházi előadás, amit az 1860-as években Kisszállásra hoztak: *„Színészek egy pusztán. Hazafias szellemű gazdatisztek. Kisszállás gőzmalmi lisztéről, rendezett gazdaságáról, szorgalmas gazdatisztjeiről és arról, hogy birtokosa, Stametz-Mayer bécsi bankárház Magyarországban semmiféle jótékony czélra nem adakozott; ismeretes. Kisszállás Bácsmegyéhez tartozik; és minden gazdának bátor vagyok ajánlani megtekintés végett a jól berendezett pusztát. Mit akarok Kisszállással? mondják sokan. Én dicsérni akarom, nem a pusztát, hanem német gazdatisztjeit, kik csekély készpénzfizetést, és semmi konvencziót nem kapnak. Miért akarom ezeket megdicsérni? Azért, mert e jó gazdatisztek Hetényi társulatát Halasról hol tengett meglátták néhány előadásra. Nagyvárosok nem pirultok? Puszta és színház! November 25-én kezdette meg előadásait Hetényi társulata. A „Szép juhász," „Tücsök" és „Csikóst" adták eddig. A kis terem - melyért semmit sem fizet a társaság, zsúfolva volt a magyar nyelvet alig értő német gazdatisztekkel. A „Csikós" népszínműben valék; örült szívem, nem a rossz játéknak, hanem azon lelkesedésnek, amellyel a magyar színészet iránt viseltetnek; és azon törekvésnek, mellyel egyik a másiknak a darabot felvonások után értelmezte. Adjon Isten hazánknak, sok ily becsületes németet; kik nehezen bár, de törekednek a szép magyar nyelvet sajátukká tenni. Hetényi társulatának pedig ajánlom, törekedjék jobban e szép pártolásnak megfelelni. [...] Éljenek a derék német gazdatisztek, a kiknek gyermekei oly szépen beszélik édes magyar nyelvünket; adja Isten, hogy unokáik is ily szeretettel viseltessenek a magyar színészet iránt, és szégyenítsék meg a tenni nem tudó szájhősöket.* (Politikai Újdonságok, 1864. december 7., 590.)

Hogy mennyire fontos volt nemcsak a gazdasági növekedés, de a kultúra, a szellemi gyarapodás is az uradalom gazdatisztjeinek Stametz-Mayer idején, annak egyik legjobb példája az az országos hírű színházi előadás, amit az 1860-as években Kisszállásra hoztak: *„Színészek egy pusztán. Hazafias szellemű gazdatisztek. Kisszállás gőzmalmi lisztéről, rendezett gazdaságáról, szorgalmas gazdatisztjeiről és arról, hogy birtokosa, Stametz-Mayer bécsi bankárház Magyarországban semmiféle jótékony czélra nem adakozott; ismeretes. Kisszállás Bácsmegyéhez tartozik; és minden gazdának bátor vagyok ajánlani megtekintés végett a jól berendezett pusztát. Mit akarok Kisszállással? mondják sokan. Én dicsérni akarom, nem a pusztát, hanem német gazdatisztjeit, kik csekély készpénzfizetést, és semmi konvencziót nem kapnak. Miért akarom ezeket megdicsérni? Azért, mert e jó gazdatisztek Hetényi társulatát Halasról hol tengett meglátták néhány előadásra. Nagyvárosok nem pirultok? Puszta és színház! November 25-én kezdette meg előadásait Hetényi társulata. A „Szép juhász," „Tücsök" és „Csikóst" adták eddig. A kis terem - melyért semmit sem fizet a társaság, zsúfolva volt a magyar nyelvet alig értő német gazdatisztekkel. A „Csikós" népszínműben valék; örült szívem, nem a rossz játéknak, hanem azon lelkesedésnek, amellyel a magyar színészet iránt viseltetnek; és azon törekvésnek, mellyel egyik a másiknak a darabot felvonások után értelmezte. Adjon Isten hazánknak, sok ily becsületes németet; kik nehezen bár, de törekednek a szép magyar nyelvet sajátukká tenni. Hetényi társulatának pedig ajánlom, törekedjék jobban e szép pártolásnak megfelelni. [...] Éljenek a derék német gazdatisztek, a kiknek gyermekei oly szépen beszélik édes magyar nyelvünket; adja Isten, hogy unokáik is ily szeretettel viseltessenek a magyar színészet iránt, és szégyenítsék meg a tenni nem tudó szájhősöket.* (Politikai Újdonságok, 1864. december 7., 590.)

Bauer Rudolf olimpiai bajnok *Forrás: https://nagyhaboru.blog.hu/2012/08/09/bauer_rudolf_az_olimpiai_bajnok_atleta_es_a_lovagias_magyar_tiszt*

Itt született Treitz Péter (1866-1935) agrogeológus, a magyar gazdasági talajtan megalapítója volt. Édesapja, Treitz Nándor, az uradalom egyik gazdasági vezetője volt. Treitz Péter Szegeden, Prágában és Bécsben tanult középiskolákban, egyetemen. Talán, a gyermekkori tapasztalatok is erre irányították figyelmét, amikor Mosonmagyaróváron a gazdasági akadémiát is elvégzett. A magyar gazdasági talajtan megalapítója volt, a magyarországi földtani kutatások egyik úttörője.

Treitz Péter, agrogeológus *Forrás: wikipedia.org*

Ám voltak neves személyek, akik írtak is Kisszállásról. Maga Fenyő Miksa író is megemlítette az uradalmat: *„Már maga ez a szó „uradalom" mágikus hatással volt rám, s hogy ez a nagy darab föld, melynél akkori tudásom szerint csak egy volt nagyobb a világon, a közeli kisszállási uradalom... [...] A kisszállási uradalmat említettem az előbb. Már kisgyerek koromban tudtam, hogy nevezetes hely ez, mert édesanyám meggyőződéssel vallotta, hogy rétestésztát csak kisszállási lisztből lehet nyújtani; más lisztből való össze-visszaszakadozik. Kisszállás Mélykúttól vagy másfél órányira feküdt, vasúti állomás volt, s ha Budapestre mentünk, ott szálltunk föl, s onnan jöttünk, mint én vakációra, ott várt ránk Bódi bácsi kocsija; a jövet mindig ünnep volt nekem, a menet nagy szomorúság. A vasút, mely Mélykutat a világgal összekötötte, csak jóval később, a század elején épült. A kisszállási uradalom egy előkelő olasz grófi családé volt, a San Martino grófoké, akikről csak később tudtam meg, hogy Kohn Lipótnál is előkelőbbek. A mélykúti parasztok nyilván nem tudták ezt, mert őket egyszerűen szamártinó grófoknak mondották."* (Fenyő Miksa: Önéletrajzom II. Mélykút, a világ közepe. In: Új Látóhatár, 1965. 1. szám.)

Uradalmi kastély belső tere *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Az uradalom egyes egységei is csodálatra méltóak voltak. Az országos sajtó szakemberei szinte áhítattal írtak róla: *„Örömmel olvastam a Köztelek folyó évi 51-52. számában a pestmegyei gazdáknak a kisszállási uradalomban tett látogatásáról szóló tudósítást. Engem különösen az a mondat érdekelt, hogy: „tüskösi majorban" elhelyezett országos hírű ménesben, amely hazánk második (?) legnagyobb ménese, a Nonius és Furioso fajtákhoz tartozó pompás 40 törzskönyvelt anya-kanca és 40 méncsikó van. Mivel 1928 óta én vezetem szakszerűen a kisszállási ménes tenyésztését, bátor vagyok pontos adatokkal szolgálni hazánknak erről a valószínűen legnagyobb magánméneséről, amelynek már 85 drb Furioso fajtájú és 45 drb Nonius fajtájú törzskönyvelt anya-kancája van. A kisszállási ménes története a következő: A ménes törzskönyvelése 1868-ig vezethető vissza pontosan. A kancaanyag a kisszállási uradalom egykori birtokosának, Orczy bárónak világhírű méneséből származik. Eleinte híres angol telivérek fedeztek a ménesben, azután kisbéri félvér mének, köztük Bois-Roussel, azután kis Nonius mének jöttek, de közben volt már egy kiváló arab mén: Osman. Ezután ismét angol telivér mének: Néró, Délceg, Pierotte következtek. 1900-1917-ig a hatalmas, nagy csontú, nemes küllemű, nagyvérű Furioso XXII. és XXIII. állami bérmének fedeztek a ménesben, ezek után 1923-ig Csikvánd, Leperd, Sárvár vásárolt állami bérmének, majd 1924-től 1928. évig két bábolnai Shagya XVII. volt a ménesben. 1928-tól kezdve már magam választottam ki az állami bérméneket, amelyek Furioso XXVII, Furioso II-7. és III-7., North Star XX. és Furioso XXXVI., a Noniusok pedig Szarvas, Nonius XXXVIII., Nonius XXXIX. és Nonius XL1X. voltak. Jelenleg a ménesben Furioso III-7. és Nonius XLIX. állami bérmének; North Star XXIII. 20 éves, volt mezőhegyesi törzsmén, saját mén és Basa II. szamárcsődör, állami bérmén fedez. Most az uradalomban 85 Furioso fajtájú és 45 Nonius fajtájú lebélyegzett törzskönyvelt anyakanca és 20 nem törzskönyvelt anya-kanca van. Ezek mind igában, a könnyebbek tiszti fogatokban járnak."*
(Köztelek, 1933. július 23., 532.)

Palló Imre, a Nemzeti Front szélsőjobboldali képviselője kezdetben nem az antiszemita kártya kijátszásával, de a kisemberek mellett szólalt fel a parlementben. Később már ő is kirohanásokat végzett zsidóellenes kiszólásaival. *„Méltóztassék megengedni, hogy a másik panaszra hívjam fel a földmívelésügyi miniszter úr figyelmét. A kisszállási uradalom, amely 17.600 holdból áll, idegen birtok. Ez az idegen birtokos rájött arra, hogy sokkal jobban jár ő, ha ő most szabadkézből parcelláz, másra állapítja meg az aratóbért a földreform idején, amikor majd el fogják venni a földet, akkor esetleg nem fog annyit fizetni, mint amennyit kérnek és nem fognak annyit kapni készpénzben, amennyit most kérnek. Ezért 3000 holdat parcelláz és egy pengőt kér négyszögölönkint. Egy katasztrális hold tehát 1600 pengő, [ennek] 40-50 százalékát kell kifizetniök a földvásárlóknak. A többit majd 10-20 év múlva fizetik. Azt kérdezem: nem kijátszása-e ez a nincstelen embereknek, nem megelőzése-e ez annak a hatalmas, nagyméretű földreformnak, amely annyira késik az éji homályban? Mert ki bírja megfizetni az 50 százalékát? Megint a nagybirtokos, nem pedig a szegény mezőgazdasági munkás, az a nincstelen, vagy az a gyümölcstermelő. Hiszen Jánoshalmának érdeke a kisszállási uradalom parcellázása. Jánoshalmán nincsen terület, ahol ismét megindulhasson a belterjes gazdálkodás és ezek a nagyok, gazdagok megadják érte az árat, de a szegények, akik 2 holdon akarnak gyümölcstermelést, vagy szőlőtermelést folytatni, nem tudják megvenni a földet. Arra kérem tehát a miniszter urat, szíveskedjék itt valahogyan a kisemberek érdekét megvédeni és ne engedje meg az önkényes parcellázást, amely csak a maga érdekét nézi. Ezen a birtokon zsidó részvénytársaság gazdálkodik. Hiszen régen feltártuk azokat a szociális nyomorúságokat azt a magyar embert kizsákmányoló gazdaságpolitikát, amely jellemzi ezt a Hajdu-féle részvénytársaságot. Nekem szomorúan kell bejelentenem azt, hogy már megindult erre az esztendőre is az új kizsákmányolás, mert nincsen meg az a törvény, amelyet a miniszter úr már januárra ígért, nincsen meg a mezőgazdasági munkabéreket biztosító törvény; még csak tárgyaljuk, pedig már a végrehajtásnak is meg kellene lennie, hogy megvédje a mezőgazdasági munkásságot. Már szerződéseket kötnek a kisszállási uradalomban és én beszéltem az intéző úrral, aki azt mondja, hogy: hiába mondottam Hajdu úrnak, hogy mégsem lehet 2,75%-ra a csépléshez munkásokat szerződtetni, azt mondotta: majd, ha a törvény megjön és többre kötelez, akkor többet fogok adni. Ne a törvény kötelezze, hanem a lelkiismerete és minthogy neki nincsen magyar lelkiismerete, nem érdemli meg azt, hogy magyar földdel gazdálkodjék. (Úgy van! Úgy van! Taps a szélsőbaloldalon.) Nem szabad megengednünk azt, hogy így nyilatkozzék valaki, aki ezideig 17.600 hold korlátlan ura, és évi 500 pengőkkel iparkodik kizsarolni nemcsak a mezőgazdasági munkásokat, hanem az iparosokat is. Azokat a szakképzett kovácsokat, bognárokat, akik az olcsó konvencióért látástól-vakulásig dolgoznak. Az aratási szerződéseket is megkötötték már: a tavaszra tized-, az őszire tizenegyedrészt. Én tudom azt, hogy ez sem felel meg a mezőgazdasági munkásság érdekeinek. Kérem a miniszter urat, hasson oda, hogy az ottani hatóság ne hagyja jóvá ezeket a szerződéseket és igenis, kötelezze az illetőt valamivel nagyobb fizetésre, mert hiszen ez a részvénytársaság kibírja a nagyobb összegeket is."*
(Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. VII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1941., 1940. március 13. ülés)

Palló 1941-ben is megismétli kirohanását: *„T. Ház! Most még egy másik kérdéshez is szeretnék hozzászólni. Annakidején ugyanis, amikor a csúcsminiszter úr elmondta expozéját, azt mondtuk, hogy konkrétumokat kérünk. Magyarország agrárország és agrárország csak akkor lesz igazán erős, ha a föld a fiainak birtokában van. Már sokszor előhoztam a kisszállási zsidó bérlő részvénytársaság kérdését. Kisszálláson egy olasz érdekeltségű, több mint 17.000 kat. holdas birtok egy zsidó részvénytársaság kezében van ma, 1941-ben, amikor nemzetiszocialista tervgazdálkodást akarunk bevezetni. Ennek a részvénytársaságnak egy Korondi és egy Hajdu nevezetű zsidó igazgatója van. Most megdöbbenéssel olvastam, hogy a jánoshalmi főszolgabíró Korondi Károlyt, a kisszállási uradalmi részvénytársaság tulajdonosát 150 napi elzárásra átváltoztatható 15.000 pengő pénzbüntetésre, Hajdu Géza igazgatót pedig 120 napi elzárásra átváltoztatható 12.000 pengő pénzbüntetésre ítélte negyvenrendbeli kihágás miatt. T. Ház! Bácska Magyarország határőrvidéke, a dolgozó magyar társadalom számára igen értékes terület, tehát égetően szükséges volna ezt a kisszállási uradalmi részvénytársaságot sürgősen megszüntetni. A törvény alkalmat ad erre az igen t. kormányzatnak: tessék kivenni a zsidóság kezéből és kisbérletek formájában odaadni a dolgozó magyar társadalomnak, amely azután meg fogja védeni ezt a területet. Mi csak beszélünk többtermelésről, de ha odaadjuk ezt a földet a magyar társadalomnak, a mezőgazdasági munkásságnak és azoknak, akik rendelkeznek bizonyos tőkékkel, akkor azok meg is valósítják a többtermelést. Ezért kérem a csúcsminiszter urat, hogy a földmívelésügyi miniszter úrral valahogy találja meg a módját annak, hogy megszüntessék ennek a zsidó részvénytársaságnak diktatúráját: tessék átvenni akármilyen eszközzel ezt az uradalmat és tessék átadni kisbérletek formájában a magyar parasztságnak."* (Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. IX. kötet. Budapest, Athenaeum, 1941., 1941. február 12. ülés)

A magyar közigazgatás pedig nem tudott mit kezdeni ezzel a szinte egyedi, sehol máshol nem jellemző helyzettel. A nyilas propaganda célkeresztjébe került a kisszállási uradalom a zsidó származású bérlői miatt. Bács-Bodrog vármegye főispánja elkeseredett hangú levélben fordult 1941. novemberben a Földmővelésügyi Minisztériumhoz: *„A jó magyar nincstelenek jogtechnikai szempontokat nem ismernek. Nem tudják megérteni, hogyan történhetik, hogy az ő bérleti ajánlatukat, bár anyagiakban sokkal előnyösebb, mint a zsidó bérlőknek az ajánlata, felsőbb hatóságok nem akceptálják. Ezt a tájékozatlanságot használják ki a nyilas kortesek mondván: íme a kormány nem törődik a nincstelen magyaroknak az érdekeivel, a zsidókat pártolja még akkor is, ha a zsidók kedvezőtlenebb feltételekkel jönnek, mint a nincstelen magyarok."* (Nagy József: A földkérdés a II. világháború előtti és alatti években. In: Századok, 1993. 5-6. sz. 651-675.)

A népi íróknak sem volt túl jó véleménye a cselédség állapotáról: *„Kisszállás egyetlen nagy uradalom és az a legnevezetesebb benne, hogy 16 000 holdnyi területén összesen 1800 ember él s még az sem mondható, hogy jól él. Legnagyobb részük gazdasági cseléd, sovány konvencióból nyomorúságos cselédlakásokban tengődnek. Néhány gazdasági tisztviselő él csak polgári és kispolgári nívón. A gazdaság óriási jövedelme elfolyik kifelé. Ugyanekkora területen a szomszéd Borotán 3800 ember él, a kisebb Vaskúton 5000 és Tompán is 5000. A legkisebb népsűrűségű Bácsborsod is jóval nagyobb népességet tart el, mint Kisszállás határa."* (Erdei Ferenc: Futóhomok – a Duna-Tisza köze. Gondolat, Budapest, 1957. 210.)

Szeszgyár *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Ám most lássunk néhány olyan visszaemlékezőt, akik maguk vagy családjuk révén voltak érintettek: *„Az uradalomban egy nagyon színvonalas, és kiemelkedő gazdaság volt. Volt itt szeszgyár, malom, szárító, sok majorság tartozott az igazgatása alá. A belső majorban voltak az intéző lakások, szobák, itt laktak a főintézők, ők irányították a gazdaságot, kiadták a feladatokat a különböző almajorokba, figyelték a termelést. Az uradalom idejében cselédek voltak, akik ellátták a különböző feladatokat, mezőgazdaságot, állattartást. Az én apám Dongóban volt főkanász, hatalmas istállókban nevelték a malacokat, de Ivánkán is hizlaltak malacokat. A Piros hetessel szemben volt egy hatalmas istálló, abban voltak az uradalom tehenei és ökrei, de a cselédek tehenei is itt voltak. Olyan is volt, hogy az istállóban nem fértek el a jószágok, ezért télen is kint voltak, de sokszor megfagytak. Hosszú cselédlakások voltak a belső területeken, két oldalán lakások, ott laktak a családok, általában volt egy közös kút a közelben, amiből húzták az ivóvizet, abból főztek, mostak az asszonyok,*

a jószágok is abból ittak. Summások jártak idénymunkába dolgozni, barakkokban voltak elszállásolva, mikor kihajtották a jószágokat a nyári legelőre, akkor kimeszelték, és ott voltak a summások elhelyezve. Gyerekként emlékszem, olyan sok szép tarka ruhájuk volt, mikor kézzel egyelték a cukorrépát, olyan színes volt a tábla. Sokat dolgoztak, de nagyon meg voltak becsülve a summások és a cselédek is. A cselédek kaptak tűzifát, amit kocsisok hoztak, tarthattak egy tehenet és egy anyakocát, de ehhez biztosítva volt a takarmány. A majorokban nagy volt az összetartás. Egy majorban nagyjából 40 család élt, volt 5 kemence, ott sütötték az asszonyok a kenyeret. Sütöttek a gyerekeknek ilyen lángosszerű kenyeret, amit zsírba mártottunk. Volt régen egy hosszú épület, az volt a tűzoltóság, egy magasabb tornya volt, én is voltam tűzoltóőr, mert onnan messzire ellátott az ember. Ha valahol tűz volt, akkor ő jelzett. Amikor a gyapotgyár egyszer kigyulladt, a nagykútból szivattyúzták a vizet, amihez négy ember kellett, és úgy vitték lovaskocsikkal. A kastély mellett volt egy különálló ház, azt kertészháznak hívták, ott lakott a mindenkori főkertész a családjával, a mellette lévő házsort pedig kocsisháznak hívták, az mögött pedig a kastély kertje volt. Egy hatalmas epreskert különféle eprekkel. A bisztró háta mögött volt az úgynevezett cseretelep, vittük a búzát és kaptunk lisztet helyette. Akkor volt kisvasút vagy iparvágány, ez egészen bejött a Belső major közepébe, volt, hogy lovakkal húzták a vagonokat." (Huczek István adatközlése – Grizák Milla adatgyűjtése alapján.) Mások a helyi legendákkal fűszerezve emlékeznek jó szívvel az uradalom tulajdonosaira: „Az én nagyapám […] az uradalomban volt szíjgyártó, kocsifényező és kárpitos, 1914-ben hozták ide. Édesapám bognár volt, hárman voltunk testvérek. Édesapámat elvitték a háborúba, a legkisebb testvérem négy hónap múlva született meg, de apám a háborúból nem tért haza, így édesanyámnak kellett minket felnevelnie. Odaköltöztünk a nagyapámékhoz, majd sajnos a nagyapám is meghalt, anyukám legfiatalabb testvére nem ment férjhez, így ők neveltek minket, anyukámnak is el kellett menni dolgozni, előtte ő nem dolgozott. [...] A hercegasszonyt nagyon szerették, a vasúti állomás is azért van olyan kint, mert nem szerették volna, ha zavarja a hercegasszonyt. Piros hetes kártyán nyerték ezt a települést. De tisztelték a helyiek őket, nem szipolyozták ki a népet, nagyon jól bántak velük." (Béla Gyuláné adatközlése – Grizák Milla adatgyűjtése alapján.) Mások egészen részletes élményekkel gazdagítják az uradalomról, a korabeli életmódról a tudásunkat: „Az én szüleim cselédek voltak, bent laktak a belső majorban, de kitelepítettek minket a háború alatt, tarthattak akkor már disznót, jószágot és kapták a konvenciót. A hercegasszony minden évben csinált a gyerekeknek majálist, osztott egy öltözet ruhát, de azért szerepelni kellett, meg kezet csókolni neki, csak úgy adta át az ajándékot. Akkor főztek a kastélyban, a cselédeké, gyereké volt a kastélypark. Az én apám volt a szobainas. És ő mesélte, hogy egyszer a nagyságos asszony telefonált, hogy fogjanak meg 200 verebet, és abból főzzenek levest. De mielőtt érkezett, mindig megmondta mit főzzenek, és pontosan mikorra legyen kész. Európai szintű telefonközpont volt itt, az én bátyám is ott dolgozott. Már akkor is nagyon híres, európai szintű marhaállomány volt Jánosteleken. Ezekre a telepekre a telefonközpontból értesítették a majorban az intézőt, hogy mikor kell jönni, mit kell csinálni, minden nap volt tanács, ahol megbeszélték ezeket a dolgokat. A hercegasszony építette a kápolnát is, a bátyámnak korán kellett kelni és a kastélytól a templomig le kellett söpreni mindennap, hogy ha a hercegasszony megy misére, akkor minden tiszta legyen. Volt itt kendergyár, szeszgyár, daráló, szárító. Hatalmas kutak voltak, abból vitte mindenki az ivóvizet, mosni és az állatokat is ebből itatták. Egy héten egyszer lehetett húst kapni, de nem volt még akkor hűtő, így ruhába rakták a húst és leengedték a kútba, így két napig elállt. Nekünk szombaton az volt a feladat, hogy a lakás környékét feltakarítani, kívül is belül is, a szobák földes szobák voltak, azokra papírt tettünk le, ezeken jártunk. Minden évben egyszer volt kimeszelve. Tartották a libákat, kacsákat az asszonyok, akkor azokat megkopasztották, és minden lánynak csinálták a stafírungot, párnát, dunnát. Meg kemence volt még sok háznál, az én anyukám például mindig csütörtökön sütött kenyeret, általában 4 db 2-3 kilós kenyeret. Mikor mi gyerekek reggel felkeltünk, mindhármunknak megsütött 3 kis cipót, azt akkor megkentük zsírral, vagy a tejnek a fölével, azt ettük. A padláson mindig volt búza vagy árpa, sokat játszottunk benne, ezt a szülők nem szerették, mert széttúrtuk, de akkor mindig össze kellett takarítani. A gyerekek nem unatkoztak, elfoglalták magukat, kukoricacsuhéból, meg a bajuszából babát csináltunk, meg kötelekkel játszottunk. De a gyerekeknek is volt feladatuk, baromfit etettek disznót, tehenet őriztek. Mikor nem voltak már kemencék, a házaknál, mert az sok helyen szétbontották, akkor a Nagy Péter pékbácsi csinálta a kenyereket. Talicskába tettek lemezt, azt letakarta asztalterítővel, és így vitték el, majd azt ott kisütötte a Péter bácsi. De az a kenyér egy hét után is puha volt. Anyukám hajnalban kelt, nagy fateknőben dagasztott, de ilyen teknőben is mostak, ebbe beletettek egy rácsnak nevezett eszközt, és azon mosták a ruhát, házi szappant használtak, amit maguk főztek ki. Lúgot és sertészsírt használtak hozzá, az kivette a foltokat, az ingeket, a vásznakat gyönyörű szép fehérre ki tudták mosni. Aki ügyes volt az tudott kötni, varrni, mert akkor még nem voltak konfekció áruk, és így lett kötényünk, ruhánk. Az iskolában a kötőnk ki volt keményítve az egész héten rajtunk volt, de nem piszkolódott be, ahogy hazaértünk le kellett venni, otthon másban voltunk. Reggel felhúztuk a kötőt, akkor még disznóbőrből csinálták a cipőt, és köpenyt kellett hordani. Szerintem nagyon jó dolog volt, mert mindenki egyformán volt öltözve, nem volt az, hogy valakinek szebb vagy újabb ruhája van. Engem elsőben és másodikban egy nagyon idős apáca

tanított, szigorú volt, de éreztük, hogy szeret minket. Fél 8-kor mentünk be, háromnegyed 8-kor volt a sorakozó, majd a zászlófelvonás. Voltak osztálytársaim, akik tanyáról jártak be, nagyon messziről, télen térdig érő hóban jöttek, tiszta víz volt mindenük, akkor nekik megengedték, hogy a kályha mellé üljenek, hiszen akkor még úgy fűtötték a termeket. Az iskolában voltak olyan tantárgyak is, amik inkább az életre neveltek, a lányoknak volt háztartástan, kézimunka szakkör, a fiúk földműveléssel foglalkoztak, a kiskertet gondozták. Olyan dolgokat tanultunk, amik majd a későbbiekben megkönnyítik az életünket. Az én osztálytársaim közül is sokan továbbtanultak, varrónőnek, a technikumba, a gimnáziumba mentek. Az én szüleim engem nem engedtek akkor továbbtanulni, mert a testvéreimet sem taníttatták, így engem sem." (Bundula Mihályné adatközlése – Grizák Milla adatgyűjtése alapján.)

Varga László kisgyermek volt az uradalom utolsó éveiben. Élénk élményei voltak ebből az időből: *„Kilencéves voltam, s akkor már második éve dolgoztam Alsókovácsgyepen a nyári szünetben. Aratásidőben jártunk. Én ifjú disznópásztorként 104 darab választási malacot őriztem a tarlón. [...] Egyik nap a dűlőúton feltűnt a hercegasszony kocsija. Valószínűleg felkelthette érdeklődését a látvány – mit szaladozik összevissza az a kisgyerek a rengeteg kétségbeesetten visítozó állat körül, mert megállította a fiákerjét. Egyszer csak látom ám, hogy a kocsis, Hovány János bácsi nagyon integet felém. Közelebb mentem, de úgy, hogy a szemem a malacokról le nem véve terelgettem a kondát magam előtt. Mivel a hercegasszony nem tudott magyarul, János bácsi tolmácsolt:*

• Azt kérdezi a méltóságos asszony, hol van a bátyád?
• Nekem nincs bátyám, én vagyok a legidősebb
– feleltem tisztelettudóan.
• Hát, akkor hol van, akinek őrizni kellene az állatokat?
• Én vagyok az!
– mondtam, s jól kihúztam magam, ha már öregebbnek nem is tudok, de legalább nagyobbnak látszódjak.
• A hercegasszony a szavaimon láthatóan meglepődött, és tovább kérdezett:
• Ki fia vagy?
• Varga Sándor számadó kanászé és Tóth Etelkáé.
• Édesanyám nevének hallatára elmosolyodott, majd kedvesen megjegyezte:
• Hiszen akkor én már láttalak, amikor még nagyon pici voltál.
– Gyere hozzám! – szólított magához a kocsissal.
• Csókolj kezet a hercegasszonynak!
– súgta János bácsi, ahogy elment mellette.
Az illatos, bepúderezett, szép kesztyűs kézhez hajoltam, mely apró ajándékot tartogatott számomra. A jó tanács ellenére azonban megpuszilni nem mertem, csak nekem szánt néhány szem cukrot kaptam ki gyorsan az előkelő asszony tenyeréből, sarkon fordultam, és futottam vissza a rám bízott kismalacokhoz." (Varga László: Megfogadtam, szegény ember nem leszek – regényes életrajz. Print 2000 Nyomda Kft, 2000.)

Kép a Hercegasszonyró
Forrás: Iskola helytörténeti gyűjteménye

Kastély 1904
Forrás: hungaricana.hu

Az uradalmi gyermekek életéről ad érzékletes képet Moretti Alfréd kisszállási tanító: *„A nyári szünet nem jelentett felhőtlen pihenést, nyaralást, hiszen az uradalomban élő 8-12 éves gyerekek szinte az egész nyarat végig dolgozták. A gulyások, juhászok, kanászok mellett állatőrzést végeztek, acatoltak (tüsköt irtottak), vagy amíg a szülők dolgoztak, addig a kisebb testvéreikre vigyáztak, a háziállatokat etették, itatták, ebédet hordtak a határban dolgozó szülőknek. Otthoni játékaik: maguk készítette rongylabda, csutkababa, rongybaba, kukoricaszárból és fából készült játékok, karikás ostor. Főleg a szabadban játszottak. Kedvenc játszóhelyek voltak a szérűskertek és az erdős, ligetes területetek. Télen házilag összeeszkábált szánkókkal szánkáztak, a kisebb befagyott vízfelületeken fából készült korcsolyákkal csúszkáltak. Meglehetősen egyhangú életükben a nagy vallási ünnepek, a karácsony, a húsvét, valamint a pünkösdvasárnapi községi búcsú jelentett változatosságot. […] Az uradalmi cselédek gyermekei közül sokan nem végezték el a 6. osztályt, és nagyon kevesen jutottak el középiskolába.”* (Moretti Alfréd: Egy tanyai tanító emlékei. Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger, 2015.)

Nagykémény *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

A messzi településekről érkezett summásokról így írtak: *„A summások 5-7 hónapra elszegődtek az uradalmakhoz, hogy ott mezőgazdasági munkát végezzenek. Távol voltak a falujuktól. A munka kora tavasztól késő őszig tartott. A kisszállási summások között voltak, akik Mezőkövesdről jöttek ide dolgozni. Az uradalom a summásgazdát, vagy bandagazdát bízta meg a csapat összeállításával. A summások munkakönyvvel dolgoztak. Munkájukért természetbeni juttatást kaptak: pl. lisztet, szalonnát, főzelékféléket: borsót, babot, lencsét, valamennyi húst, s pálinkát. Ehhez járult pénz is, melyet hazavittek a téli hónapokra. Munkaidejük napkeltétől napszálltáig tartott. Reggel és délután fél-fél óra szünet volt, evésre. Szekérrel, később a kisvasúton jutottak ki a földekre a summások. A hat napot végig kellett dolgozniuk. Ez nyáron napi 16 óra hossza munka is lehetett. Munkák voltak: kukorica kapálás, répa egyelés, aratás, behordás, cséplés. Barakkokban voltak elhelyezve, szalmazsákokon, vagy többnyire a földön szalmán aludtak. A vasárnap volt a szabad pihenőnap. Ilyenkor volt a nagy tisztálkodás. Az asszonyok, lányok mosták a ruhákat, a maguk és a férfiak számára. Az uraság elvárta, hogy templomba is menjenek. A férfiak a szerszámokat javítgatták, beszélgettek, meséltek, daloltak a délutáni esti órákban. A fiatalok meglátogatták a szomszéd település summáscsapatát. Táncos mulatságra is sor került: a neve: cuháré volt. Citera, harmonika zenére énekeltek, táncoltak.”* (Benke Magdolna Mária gyűjtése)

Mint minden munka, így az uradalmi tevékenység is természetesen veszélyekkel járhatott. Az öreglegény, félnótás Gáspár Pista a teherhordó bivalyok egyik pásztora volt. Sajnálatos, tragikus esetét Petró János rögzítette: *„Történt egyszer, hogy egy meleg tavaszi napon fogatra oltott mész szállítását osztották ki. A hely, ahová menniük kellett, a major külső déli területén volt. Meg is indult a lassú szekér, hogy a munkát elvégezze. Amint a major szélén álló, Büdös-tónak nevezett vízhez értek, a két bivaly hirtelen lefordult az útról, s be a nagy pocsolyába. Ha erre vitt az útjuk, ezt máskor is megtették. […] Hogyan történt, hogyan sem, meg sem tudták soha, de a branka (bivaly) a vízben felfordult, maga alá temette Gáspár Pistát, aki ott lelte a halálát. […] A szomorú hír gyorsan terjedt. Legnehezebb a szegény özvegy édesanyjának volt.”* (Petró János: Történetek a kisszállási uradalomból. Underground Kiadó, Budapest, 2018.)

A kisszállási „hercegi uradalom” a kommunista propaganda állandóan vissza-visszatérő céltáblája volt 1990 előtt. Országos lapokban is szívesen vetették össze a múltat az aktuális jelennel: *„Boncompagni herceg alighanem csodálkozna, hogy egykori béreseinek, minden rendű és rangú uradalmi cselédeinek utódai 1964 novemberének utolsó, verőfényes vasárnap délelőttjén hajdani birtokán, Kisszálláson ilyen szép számban gyűlnek össze a szélesvásznú filmszínház nézőterén. Ha élne a herceg, bizonyára hihetetlennek tartaná, hogy a 24 ezer holdas határ új gazdája:*

a három termelőszövetkezet tagsága az esztétikai év meghirdetése ürügyén öltött ünneplőt. Az előzményekről csak annyit, hogy a Művészet című folyóirat szeptemberi számában dr. Domonkos Imre művészettörténész a Pedagógusok Szakszervezete rajz- és képzőművészeti tagozatának titkára cikket írt. Ebben sok okos érvet felsorakoztatva javasolta: kezdeményezzenek hazánk felszabadulásának 20. évfordulója alkalmából esztétikusabb életért-jelszóval nagyszabású országos mozgalmat. Segítsenek a pedagógusok, a tömegszervezetek, állítsa csatasorba aktivistáit a népfrontmozgalom, hogy az iskolákban nagyobb tekintélyt kapjon az esztétikai nevelés, a felnőttek pedig környezetüket városokban és falvakban egyaránt tudatosan formálják át a jó ízlés örökérvényű törvényei szellemében. Száműzzék a lakásokból a giccset, sőt viselkedésükben, öltözködésükben egyaránt törekedjenek a szépre." (Magyar Nemzet, 1964. december 2., 3.)

Kastély *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Igazán érdekes helyzetképet festett le egy újságíró a mai Kisszállásról. Jelen, kiutak, lehetőségek és a múlt összevetésének érdekes masszája ez településünkről: *„Végre együtt vannak, itt, az iskola falán, kiterítve a jövő előtt. Amíg éltek, a társadalmi távolság lehetetlenné tette a találkozásukat. Rég elsüllyedt pusztai világ szélső pontjai voltak ők, a grófkisasszony és az uradalmi cselédlány. Előbbi kecses, egyenes tartású. Bizonyára tanult franciául, szeretett lovagolni és teniszezni, valamint tudott tejeskávé fölött ábrándozni regényes kalandok után. Utóbbi mindeközben tehenet fejt vagy hagymát vágott. Igyekezett hamar férjhez menni, és az uradalmat is, férjét is szolgálva néhány fokot fennebb kapaszkodni a puszta ranglétráján. [...] 1945-ben kártyavárként omlott össze a nagybirtokrendszer. Az uradalmi cselédek megint csak Illyést idézve „... csizmasarokkal húzogatták jövendő falujuk térképét". Intézői lakások, magtárak, szeszfőzdék, malmok, istállók és cselédházak százai téglabányaként élték utolsó éveiket, mígnem helyüket be nem szántotta egy téesztraktor. A sorra felépülő családi házakban eleinte még szívesen látták az urak szétzilált holmijait, egy-egy fésülködőasztalt, tükröt, szekrényt vagy tálalót. Végül a hetvenes évek NDK-elemes bútorai szorították ki a múltnak e furcsa csökevényeit a sufniba, de még inkább a kazánba. Az uradalmak együtt pusztultak a népművészettel. Csakhogy addig, míg utóbbi sorsa felett ott húzta a vészharangot a korabeli értelmiség, megteremtve skanzent, tájházat, sőt tulipános panelházat, addig a régi grófokkal senki sem törődött. A megbélyegzett nagybirtok hagyatékának eltűnése az akkori politikai elit számára ugyancsak kívánatos volt. A majorságok létükkel olyan eretnek gondolatokra bírták az írástudókat, mintha a szocialista nagyüzem voltaképpen a nagybirtok egyenes ági leszármazottja lett volna. [...] Kisszállás most kezd múltjára ébredni. Jobban mondva, nem is saját múltját fedezi fel, hanem az uradalomét. A nagybirtok évtizedeken át hordozta a történeti megbélyegzettséget, ami miatt a magyar műemlékvédelem is hallgatni kényszerült a puszták világáról. A nagy áttörést a Balaton melletti Szántódpuszta felújítása hozta meg, amely 1994-ben Europa Nostra-díjat nyert. Néhány évvel később felmerült az épületek elbontásának az ötlete is, mondván, nincs elég turista, viszont lenne igény egy új lakóparkra... Kisszálláson sosem kellett hasonló izgalmakat átélni. A dollárra éhes befektetők messze elkerülik a környéket. A helyzet azonban ettől még nem oldódott meg. A téesz szétesése után a szebb napokat megélt raktárak és műhelyek java része üresen tátong, máshol kisebb-nagyobb kereskedelmi lerakatok telepedtek meg. Aligha valószínű, hogy Kisszállásból Szántódpusztához hasonló skanzent lehetne csinálni. Ehhez túlságosan messze fekszik a turisták országútjaitól. Szorgalmazzuk hát az úri világ újjáéledését? Töltsék meg a falakat kényelmes szállodai szobákkal, ahonnan hajnalonként ügető vadászatokra indul az igényes turista, oldalán egy-egy modern kori hotelcseléddel? Vagy maradjon meg inkább az egész úgy, ahogy most van? Csipkerózsika-fátyollal bevont múltdarabnak, ahol lassan pereg az idő, és vele néhány vakolatdarab? Megint csak bőven van időm eljátszani a lehetőségekkel, miközben a fenyőfákkal szegélyezett főutcán várom a tetemes késést maga előtt görgető sárga buszt."* (Tamáska Máté: Gyár a kastélykertben kisszállási uradalmi műemlékei. In: A Földgömb, 2013. január-február. 84-91.)

Intézmények

Halasi Többcélú Kistérségi Társulás –Szociális Szolgáltató Központ –Kisszállási Idősek Otthona

Vezető: Némethné Tóbiás Klára

Cím: Kisszállás, Iskola u. 20-22.

Kisszálláson az idősek gondozását a „Bácska" Termelőszövetkezet vezetői ismerték fel 1975-ben majd 1977 szeptember 14-vel a Községi Tanács létrehozta 20 férőhellyel az Öregek Napközi Otthonát, mellyel úttörő szerepet vállalt Bács-Kiskun megyében. Jelenleg a Halasi Többcélú Kistérségi Társulás Szociális Szolgáltató Központ keretin belül működik a településen a személyes gondoskodás kereteibe tartozó szakosított ellátás. Kisszálláson az idősek gondozása intézményes módon legalább 30 éve zajlik. Jelenleg az időseket ellátó otthon és az idősek nappali napköziotthona szolgálja ki a szolgáltatásokat igénybe vevőket.

Kisszállási Művelődési Ház és Könyvtár

Igazgató: Bundula Melinda

Cím: Kisszállás, Fő u. 10.

Az intézmény egy 19. század végén épült uradalmi épületben kapott helyet. A ház nevét egyik lakójáról, Illek Rajmund nevű kovácsmesterről kapta. 1925 után a Hajdu és Korondi RT. idején a Hajdu család számára alakították át. Ekkor látták el oszlopos terasszal. Az 1960-as évektől több funkciót is ellátott az épület. Volt itt könyvtár is, de leginkább a művelődési ház kapott benne helyet. Ekkor bővítették a nagyteremmel. Az 1991-ben finanszírozási problémák miatt a fenntartó önkormányzat bezáratta. 8 évnyi sorvadás jellemezte. Szétfagyott a fűtésrendszer, a víz elárasztotta a padlózatot. 1999 -ben az újonnan megnyitott intézmény egyik felében kapott helyet a Községi Könyvtár, a többi helyiséget pedig a Művelődési Ház használja. Az intézményben több civil szervezet is helyet kapott. Rugalmas nyitva tartásuk a lakók érdekeit szolgálja. Péntekenként este 7 óráig vannak nyitva. A nagyterem 275 fő befogadására alkalmas. Rendelkezik egy szép nagy nemrég felújított színpaddal. Az épületben van a Falugazdász iroda is.

Kisszállási Község Önkormányzat Napraforgó Óvoda és Mini Bölcsőde

Óvodavezető: Varga Nándorné

Cím: Kisszállás, Fő utca 30.

1943-tól működött óvoda a községben. 1950-től a csendőrség volt épületében kapott helyet, ahol a mai napig megtalálható. 1952. május 15-től már napközi otthonos óvodaként működött. Gyermeklétszámuk 60 – 67 fő között mozog, egy bölcsődei és három óvodai csoporttal működnek, 15 fő munkatárssal. Az épületet az utóbbi években jelentős pályázati forrással felújították, jól felszerelt, belülről is esztétikus, udvarral és játszótérrel rendelkező intézmény.

Kisszállási Sallai István Általános Iskola és Diákotthon

Igazgató: Zsoldos Ildikó

Cím: Kisszállás, Iskola u. 20-22.

A kisszállási uradalmi iskolát 1829-ben alapította meg Orczy Lőrinc báró, a terület birtokosa, amikor szobát biztosított az oktatás céljára. Azóta az iskola működése folyamatos. Többször áthelyezték különböző épületekbe. 1948-tól kapott végleges helyet a Boncompagni kastélyban. Az iskola az akkori igazgatójáról Sallai Istvánról kapta a nevét. Az 1960-as évektől már több mint 350 kisdiák járt az iskolába. A kiterjedt tanyarendszer miatt 1975-ben kollégiumot építettek a kastély mellé. Jelenleg 1-1 osztállyal működik minden évfolyamon és két napközis csoporttal.

Civil szervezeteink, közösségeink

Kisszállási Földtulajdonosok Vadásztársasága

A vadásztársaság célja, hogy az egyesületekre; a vadgazdálkodásra és a vadászatra; a fegyver- és lőszer tartására, illetve használatára vonatkozó jogszabályok; a környezet- és természetvédelmi előírások megtartásával és megtartatásával, valamint szakszerű és tervszerű vadgazdálkodással óvja a vadon élő állatokat, gondozza a vadállományt. Emellett a tagjai, a vendégei részére kulturált vadászati lehetőséget biztosítson.

Elnök: Jugl Zoltán

Elérhetőség: 6421 Kisszállás, III. körzet tanya 102.

Kisszállási Horgász Egyesület

Tevékenységének középpontjában a tagok horgászérdekeinek védelme, képviselete, valamint kedvező horgászlehetőségek biztosítása. A horgászsport, mint szabadidős tevékenység fejlesztése, népszerűsítése, gyakorlása. A horgászatra vonatkozó jogszabályok, a horgászerkölcs szabályainak megismertetése, betartása. A természeti környezet szeretetére és védelmére való nevelés. A kisszállási horgásztavak környezetében lévő zöldfelületek kezelése, ápolása.

Elnök: Kiss Tibor

Elérhetőség: Kisszállás, Fő u. 10.

Kisszállási Horgász Egyesület logója
Forrás: kisszallas.hu

Kisszállási Kulturális, Információs és Mentálhigiénés Szolgáltató Egyesület (KISZE)

Célja, hogy Kisszállás község népességmegtartó erejének növelése érdekében vállaljon szerepet. Aktívan segítse a községben lakókat problémáik feltárásában, megelőzésében és kezelésében. Segítse a község lakóinak kulturális-közösségi kezdeményezéseit, foglalkozzon kiemelten az ifjúság ilyen irányú igényeivel. Csökkentse a vidéki létből fakadó hátrányokat, információhoz való hozzájutással, tanácsadással, szolgáltatással. Juttassa érvényre a fiatalok mentálhigiénés ellátásának szükségességét. Két csoportot működtet a Kisszállási Népdalkört és a Piros Muskátli Néptánccsoportot.

Elnök: Horváth Istvánné

Elérhetőség: Kisszállás, Iskola u. 20-22.

Kisszállási Népdalkör

Az 1970-es évek elején kezdtek el énekelni a népdalokat kedvelő asszonyok Üveges Ferencné, Ecseki Magdolna vezetésével. 1972-ben Miskolczi Józsefné Aranka néni alapította meg a Kisszállási Asszonykórust. Összegyűjtötték a helyi summásdalokat és csokorba kötötték. A népdalkör több évtizede folyamatosan fennáll, meg-megújuló tagokkal. Ápolják és őrzik a kisszállási uradalomi élet emlékeit, fontos számukra a hagyományok ápolása. Szívesen éneklik más tájegységek népdalait is. Összetartó, baráti közösséget alkotnak. A kisszállási értéktár része. 2021-ben bekerült a Bács-Kiskun Megyei Értéktárba is.

Vezető: Benke Magdolna Mária

Kisszállási Népdalkör
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Piros Muskátli Néptánccsoport

A néptánccsoport 1997-ben alakult a település fiataljaiból, a Kisszállási Kulturális Információs és Mentálhigiénés Szolgáltató Egyesület szervezésében. Eleinte csak a szüreti bálra és felvonulásra tanultak be táncokat vagy jelenetet, de később repertoárjuk bővült. A csoport tagja főként középiskolás, általános iskolás és helyi fiatalok, akiket a néptánc és a népzene szeretete tart össze. A csoport tagjai fontosnak tartják a hagyományok ápolását és a magyar kultúra bemutatását. A kisszállási értéktár része.
Vezető: Hurtony Anita

Kisszállás Négyestelepi Főnix Egyesület

Célja a Kisszállás-Négyestelepi köztemető rendbehozása, folyamatos gondozása és az ugyanitt található iskolaépületek a közjó szolgálatába való állítása. A fenntartható vidékpolitika jegyében a kisszállási, elsősorban a négyestelepi tanyavilág talpra állítása, értékeinek megóvása és megismertetése. Kulturális és hagyományőrző programok szervezése, technikai segítségnyújtás, erdei iskola szervezése, emlékhelyek kialakítása.
Elnök: Turcsányi László
Elérhetőség: Kisszállás, Fő utca 42.

Kisszállás Négyestelepi Főnix Egyesület logója
Forrás: viteztelep.hupont.hu

Kisszállási Nyugdíjas Egyesület

Kulturális tevékenység biztosítása a nyugdíjas korúak érdekében.
Elnök: Urlauberné Horváth Éva
Elérhetőség: Kisszállás, Tavasz u. 8.

Kisszállási Polgárőr Egyesület

A helyi közrend és közbiztonság védelme, a bűnmegelőzésben való közreműködés, az állampolgárok személyi biztonságának védelme, az állami, önkormányzati és állampolgári vagyonvédelem elősegítése, a lakossági biztonságérzet növelése. A lakosság és bűnüldöző szervek közötti bizalom és együttműködés erősítése. Rendkívüli veszélyhelyzetek esetén a védekezésben való részvétel, a károk megelőzésében és elhárításában való részvétel, a helyreállítás és újjáépítés feladataiban való részvétel.
Elnök: Ács-Sánta Béla
Elérhetőség: Kisszállás, Virág u. 22.

Kisszállási Sport Club

Szakmai jellegű kapcsolattartás más hasonló célú, hazai és nemzetközi szervezetekkel, sportkapcsolatok létesítése és fejlesztése. Gyermekek egészséges életmódra nevelése. Lehetőséget teremteni és kínálni a szabadidős tevékenységek hasznos és kellemes eltöltéséhez. Társadalomépítés. Sportban utánpótlás nevelés. Sportban a tevékenységek felfedezése, támogatása. A sport szakmai és kulturális programok középpontba helyezése, programok szervezése által.
Elnök: Berta Mátyás Józsefné
Elérhetőség: 6421 Kisszállás, III. körzet, tanya 33.

Minor Portus Alapítvány

Az alapítvány 2009-ben alakult, célja a rászorulók, szociálisan elesettek, nagycsaládok segítése. Az ifjúság Don Bosco-i hagyománynak megfelelő szellemű nevelése és ehhez szükséges személyi tárgyi feltételek biztosítása, különös tekintettel a közösség építését, erősítését szolgáló célok megvalósítására.
Elnök: Bolvári János
Elérhetőség: Kisszállás, Fő utca 23.

Mozgáskorlátozottak Kisszállási Csoportja

A működési területén élő mozgássérültek egészségmegőrzése, szociális képességfejlesztése, ismeretterjesztés, sportolásának elősegítése, érdekvédelme, helyzetük javítása, minden irányú rehabilitációja, érdekeik képviselete és érvényesítése, jogaik védelme.
Elnök: Rabb Pál
Elérhetőség: Kisszállás, Muskátli u 2/a.

Sallai István Általános Iskola "Gyermekekért" Alapítvány

Az alapítvány célja a Sallai István Általános Iskola és Diákotthon tanulóinak képesség fejlesztésére szervezett tevékenységi formákat, így különös szakkörök, képességfejlesztő programok, tanulmányi és sportversenyeken való részvételt hatékonyan támogatni. Az alapítvány célul tűzi ki korrepetálások, felzárkóztató programok keretében a tanulási nehézségekkel küzdő tanulók felzárkóztatását. A hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása. Az ismeretterjesztés különféle formáihoz való hozzájárulás segítése. Az alapítvány támogatja a tanulók kulturális tevékenységét, művészeti bemutatók, anyagszükséglet költségeihez való hozzájárulás, jutalmazások révén. Segíti kiteljesedni a tanulók sporttevékenységét, utazási költségek és eszközszükségletek támogatásával. Hozzájárul az alapítvány a Sallai-díjat elnyerő tanulók jutalmazásához. Minden évben a legjobban teljesítő IV. és VIII. osztályos tanuló kapja a díjat, és a vele járó könyvjutalmat. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanulók év végi jutalmazásához az alapítvány hozzájárul. Lehetőségekhez mérten segíti az anyagilag hátrányos helyzetű tanulók üdülését, táborozását, kirándulását. Támogatást nyújt az alapítvány a gyermekek testi képességeinek fejlesztéséhez szükséges program megvalósításához.
Elnök: Benedek Edina
Elérhetőség: Kisszállás, Iskola utca 20-22.

Szociális Alapítvány - Kisszállás

Célja a Kisszállási Gondozási Központ Iskola u. 20-22. szám alatti szociális intézmény beteg, idős, hátrányos helyzetű lakói életminőségének javítása, valamint a településen működő szociális intézmények lakóinak és a község hátrányos helyzetű lakosai életminőségének javítása, az intézmény anyagi és technikai eszközeinek fejlesztése, modernizálása. Az intézmény lakói rehabilitációjának elősegítése, valamint egy az egészségügyi állapotukat elősegítő kondicionáló terem létrehozása. A lakók kulturális-, sport-, és üdülői programjai költségeinek előteremtése, a lakók foglalkoztatásának elősegítése, továbbá a beteg, hátrányos helyzetű lakókkal szembeni előítéletek csökkentése érdekében felvilágosító jellegű kiadványok támogatása.
Elnök: Fenyvesi Éva
Elérhetőség: Kisszállás, Fő utca 29.

Tanyavilág Kulturális Egyesület

A tanyákon, szórvány településrészeken élők számára lehetőséget adni a nemzeti hagyományőrzés és ápolás méltó képviselésére, a sajátos külterületi kultúra megismerése és közvetítése. A társadalmi szervezet székhelye Kisszállás község külterületén, a vasúthoz közel, a körforgalomtól 100 méterre található meg. A tanya diákok vagy szállást igénylő turistacsoportok fogadását biztosítja. Gyermek, kézműves és szabadtéri foglalkozások programjait biztosítja a szervezet és a helyszín.
Elnök: Mikó Piroska
Elérhetőség: Kisszállás, V. körzet 46.

Értékeink- természeti és épített örökségünk

Kisszállás Magyarország déli részén, a Duna-Tisza közén fekszik, a bácskai feketeföldek és a kiskunsági homok választóvonalán. Kisszállás Kiskunhalastól 22 km-re délre, a Szeged és Baja közötti 55-ös út, valamint az 53-as számú főút találkozásának közelében helyezkedik el, vasúton a Budapest-Szabadka vonalon érhető el.

A Kisszállás község területe 9206 ha, 4256 m^2. Ebből a belterület 485 hektár, míg a külterülete 8721 ha, 4256 m^2. Északon Kunfehértóval, északkeleten Balotaszállással, keleten Kelebiával, délen Tompával, nyugaton Mélykúttal, míg északnyugaton Jánoshalmával határos. A tengerszint feletti magassága 120-130m között váltakozik. Érintetlen terület már nincs a mai Kisszálláson. Az egykori, régi erdőségek, füves puszták, nádasok a mezőgazdaság miatt jelentősen átalakultak. Az „ősgyepnek" nevezett szikes, agyagos és meszes talajú jánostelki legelő is rendszeresen kaszált és trágyázott határrésszé változott. A gyenge termőképességű homokhátsági területek erdői kis kivétellel gazdasági erdők erdei, fekete fenyőkkel, akáccal. A Kápolnai-tó közelében fehér tippan (Agrostis stolonifera), homoki kikerics (Colchicum arenarium), tarka sáfrány (Crocus reticulatus), tavaszi hérics (Adonis vernalis), kései szekfű (Dianthus serotinus), árvalányhaj (Stipa) és homoki nőszirom (Iris humilis ssp. Arenaria) is vegetál. Az erdő jó vadászterület is, ahol még albinó dámvad és aranysakál is van.

Épített öröksége túlnyomórészt a 18-20. századból, az uradalmi időszakból származik. Az egyes épületek, ha funkcióváltáson is mentek keresztül, utána többségében megtartották régi formájukat. A bővítések általában nem tüntették el az épített múltat.

Csendőrlaktanya – Napraforgó Óvoda és Mini Bölcsőde

A két világháború között itt volt a csendőrőrs és az őrsparancsnok lakása is. 1938-tól itt volt iskola és a tanító lakása is. 1943-ban már volt óvoda községben. 1950 után került ide, ebbe az épületbe a községi óvoda. 2020-ban felújításra, bővítésre került és mini bölcsőde is kapott helyet. A kisszállási értéktár része.

Napraforgó Óvoda és Mini Bölcsőde
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Fogadó Piros Hetes Vendéglő

Fogadóépület állt már itt a 18. században is. A két világháború között az alsó szinten kocsma, vegyesbolt, míg az emeleten iparos kaszinó és vendégszobák voltak. Bálok, mulatságok helyszíne volt. Nevét állítólag arról kapta, hogy kártyával nyerte el Czobor József Orczy gróftól a birtokot. családi, baráti munkahelyi és civil rendezvények helyszíne mai napig. A kisszállási értéktár része.

Piros Hetes Vendéglő
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Gőzmalom
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Gyógygödör
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Gőzmalom

A háromszintes malom 1856 körül épült. Sokáig a Felső-Bácska egyetlen gőzmalma volt. Hat hengerrel működött 1946-ig. Elsősorban az uradalomból, de akár a Szegedről idehozott gabonát is őrölték benne. 1960-ban a Vetőmagtisztító Vállalat működött benne. Jelenleg magántulajdonban van. A kisszállási értéktár része.

Gyógygödrök

A gyógygödrök keletkezése az 1960-as évek időszakára tehető, amikor a jánosteleki építkezésekhez a vályog alapanyagot ezekből a gödrökből szerezték. Az itt keletkezett gödrökben a talajvíz egy olajos szerkezetű vizet hozott a felszínre, amelyet főként a vaddisznók használnak dagonyázáskor a paraziták távol tartására. A későbbiekben ezek nagy része kiszáradt, és a kiszáradt gödrökben az agyagot ma már a só- és mésztartalmuk miatt a dámszarvasok előszeretettel fogyasztják. A gyógygödrök a 2007-ben megalakított Kisszállási Földtulajdonosok Vadásztársasága hasznosításába kerültek, és azóta is óvják és védik a tulajdonos hozzájárulásával. A kisszállási értéktár része.

Igazgatói kúria, iparos épület– Művelődési ház és Könyvtár

A 19. század közepén a major iparosai számára építették. Illek-háznak is hívták, Illek Rajmond kovácsmester miatt. Zsindelytetős, szabadkéményes épület volt. 1925 körül a Hajdu család számára alakították át. Ettől kezdve Hajdu-féle kúriának nevezték. Oszlopos terasszal, oldalszárnnyal bővítették. 1945 után szakszervezeti székház volt. 1950 után a község művelődési háza lett. 1972-ben átalakították, a melléképületeket lebontották, így nyerte el mai formáját. 1999 óta működik összevont Művelődési Ház és Könyvtár intézményként. A kisszállási értéktár része.

Igazgatói lakás – Posta

Az igazgatói lakást a gyártelep mellett a 19. században építették. Az alápincézett, jellegzetesen kialakított fatornácos hosszú épület az uradalom vezetője, igazgatója számára készült. Udvarát parkosították. Ma itt van a postahivatal és még két lakás. A kisszállási értéktár része.

Kápolna – Templom

1873-ban épült. 1974-ben bővítették, eredeti bejárata elé félköralakban új épületrészt építettek. A befogadóképessége lényegesen nagyobb lett. Esti imádkozásokra a kápolnarészt most is használják, megvannak eredeti padjai és egyes berendezési tárgyai. A templom titulusa: Szentlélek. Búcsúnapja pünkösdkor van. A kisszállási értéktár része.

Kiskastély Szociális otthon

1913-ban épült fel a Nagykastélytól északra. Egyemeletes téglaépület. A Nagykastéllyal díszes, fedett, üvegezett folyosó kötötte össze. A két épület között villamos csengőrendszer biztosította a kapcsolatot. 1945 után tanítólakásokat alakítottak ki benne. 1948-tól a diákotthon lett a tanyasi gyerekek számára. 1996-tól kisebb átalakítás után az alsó szintre az idősek szociális otthona költözött be, majd az egész épületben ez az intézmény működik manapság. A kisszállási értéktár része.

Kisszállási Uradalom

Boncompagni-Ludovisi Arduina herczegasszony és fivére gróf San-Martino e Valperga Enrico uradalma. Az uradalom Kisszállás és Jánoshalma határában feküdt. Hatalmas állatállománnyal rendelkezett. Nagy területen zajlott növénytermesztés. Tejgazdasága, malma, borászata, vasöntödéje, gőzmalma stb. volt. Számos gazdasági, igazgatási épülete a mai napig megtalálható a községben. A kisszállási értéktár része.

Gőzmalom *Forrás: Bór Józsefné gyűjtése*

Magyar Forradalmak Emlékszobra

A szobrot 1998-ban Párkányi Raab Péter készítette. Az alkotás általánosan foglalkozik a magyar forradalmakkal lélektanával. A fiatal férfitest szimbolizálja itt a forradalmat, illetve a szabadságvágyat, amely előtűnik az elnyomás kősziklájából. Más megközelítésben, az emberek vésik őt ki az évtizedes, évszázados rabságból, és életet lehelnek belé. A szobor tanulsága szerint a magyar forradalmak sorstragédiája az, hogy befejezetlenek maradnak. A kisszállási értéktár része.

Nagymagtár – Raktár

A 18. században is volt már itt magtár. A 19. században bővíthették. Három emelete van. Itt érlelték a belmajori sajtgyár ementáli sajtjait. Maga a raktár minden mezőgazdasági termény tárolására alkalmas volt, de főképpen szemes termést raktároztak benne. Itt készítették elő a következő év vetőmagvait, tisztították, csávázták. Befogadóképessége közel 300 vagonnyi szemes termés volt. A szállítások megkönnyítése érdekében kisvasút vezetett az épülethez. 1960-tól a Vetőmagtisztító Vállalat használatába került. Jelenleg magántulajdonban van. A kisszállási értéktár része.

Magtár
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Nappali ellátó
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

Orvos lakás – Nappali ellátó

Az Ivánkai út mellett a kastély előparkjának szomszédságában áll. Az alacsonyabb szárnya boltíves tornácos ház volt, amely a 19. században épült. Valószínűsíthető, hogy az Orczyak idejében lakóház lehetett. A századforduló utáni építkezések idején a déli feléhez hozzátoldottak egy magasabb, kiskastély építészeti vonásaival nagy hasonlóságot mutató téglaépületet. A két világháború között az orvos és családja lakóhelye volt. 1945 után a rendőrség vette birtokba. Egy ideig a Búzakalász Termelőszövetkezet irodái is helyet kaptak itt. Manapság nappali ellátó intézményként funkcionál. A kisszállási értéktár része.

Rohodai temető *Forrás: viteztelep.hupont.hu*

Rohodai temető

Területének egy részén ókori temető nyomai is megtalálhatóak. A 19. századtól zajlottak itt (keresztény) temetkezések. Hivatalosan a 20. század elején uradalmi köztemető lett. 1960-ig használták. A kisszállási értéktár része.

Vadászkastély – Sallai István Általános Iskola

Sallai István Általános Iskola
Forrás: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár

1856 körül épült neoklasszicista stílusú egyemeletes alápincézett, palatetős téglaépület. Az ivánkai bekötő úttól kb. 80 m-re keletre fekszik. 1909-től modernizálták, felújították. Központi gőzfűtéssel látták el, a belső falakat textiltapétával vonták be, parkettáztak, mintás műkövekkel rakták le auláját, alsó folyosóját. Elöl is hátul is hatalmas angolpark vette körül. 1944-ben beköltözött a szovjet parancsnokság, amely közel egy évig tartózkodott itt. Utána rövid ideig teljesen gazdátlan volt, majd a földrendező mérnökség használta helyiségeit. 1948-tól iskola lett egyik része, a másikat tanítók lakásaiként használták. Az 1960-as és 1970-es években jelentősebb átalakítások történtek az épületen. Ma műemlékjellegű épület. A kisszállási értéktár része.

Vitéztelepi temető, kegyeleti emlékhely

A vitéztelep létrejöttével ebben a temetőben 1930-tól temetkeztek, egészen 1965-ig. A környék mai neve: Kisszállás-Négyestelep. A vitéztelepi lakosság túlnyomó része katolikus vallású volt, de előfordultak reformátusok és baptisták is. A Kelebiához tartozó terület lakossága 1948-ban kérvényezte a Kisszálláshoz való csatolását. Jelenleg is a község külterületén fekszik. A temetőt manapság hozzátartozók, civil szervezetek és jóakaratú emberek gondozzák. A kisszállási értéktár része.

Négyestelepi temető *Forrás: viteztelep.hupont.hu*

Kitüntettjeink

„Kisszállás Községért” kitüntetett személyei

2000 – Moretti Alfréd
2001 – Tallér Lajos
2002 – Maros Vince
2003 – Deák István
2004 – Bundity József
2005 – Kisszállási Asszonykórus
2006 – Rozsnyai Lászlóné
2008 – Bundula Mihályné
2009 – Botka Sándor
2010 – Benedek János
2012 – Takács András
2013 – Kispál István
2014 – Ceglédi Zoltánné dr.
2015 – néhai Prohászka Szilveszter (posztumusz)
2016 – Horváth Szabolcs
2017 – Urlauberné Horváth Éva
2018 – Papdi József Jánosné
2019 – Zsoldos Ildikó és Varga Nándorné

Társadalmi és Gazdasági Szakmai Díj

2007 – Bundula János
2009 – Papdi József
2010 – Urlauberné Horváth Éva
2012 – Lengyel Zsolt
2013 – Horváth Antalné
2014 – Korbely Gábor
2015 – Krámli Kinga
2016 – Kollár János és Harmath Attila
2017 – Rozsnyai Attila
2018 – Tiegelmann Sándor

Szociális Szakmai Díj

2007 – Majer Istvánné
2008 – Tóth Ferencné
2009 – Cziczelszki Ferencné
2010 – Ecseki Istvánné
2012 – Horváth Istvánné
2013 – Fehér Jánosné
2014 – Orbán Sándorné, Sólya László, Tápai Károly
2015 – Csamangó Mihályné
2016 – Szerencsés Jánosné
2017 – Vinek Tiborné
2018 – Kispál Istvánné

Kulturális Szakmai Díj

2007 – Bundula Melinda
2008 – Krizsán Józsefné és Szerencsés Andrásné
2009 – Erdélyiné Zsoldos Ildikó
2010 – Horváth Istvánné (Klári)
2012 – Benke Magdolna Mária
2013 – Lengyel Istvánné és Miklós Károly
2015 – Krámli Kinga
2017 – Rab Zoltán

Sport Szakmai Díj

2007 – Maczkó Tibor
2008 – Dobosné Németh Ildikó
2009 – néhai Maczkó László (posztumusz)
2010 – Bundula Mihály
2014 – Bunduláné Balázs Mária
2015 – Hurton Zsuzsanna
2016 – Becsei Ferenc
2018 – Tóbiás Mihály
2019 – Tóbiás Zoltán

Egészségügyi Szakmai Díj

2007 – Dr. Binszki Terézia
2008 – Tóth Ferencné
2009 – Dr. Prohászka Rád Imre
2010 – Dr. Hatvani Ágnes
2013 – Dr. Szilvási György
2015 – Molnárné Mintál Ildikó
2016 – Bunduláné Kocsis Etelka Katalin
2017 – Orbán Rózsa Anikó
2019 – Malustyik László Attila

Közszolgálati Szakmai Díj

2007 – Malustyik Mihályné
2008 – Logó Mihályné és Radvánszki Piroska
2009 – Király Kálmán Károlyné
2010 – Kapeller Sándorné
2012 – Detkóné Horváth Magdolna
2013 – Dóra Ferencné
2014 – Nagyné Szabó Erzsébet
2015 – Csehó–Kovács Lászlóné
2016 – Szerencsés András
2017 – Kiss Tibor Attila
2018 – Ács–Sánta Béla

Testvértelepüléseink

Chełm címere
Forrás: wikipedia.org

Chełm

Ukránul Холм – Holm. Lengyelország Lublini vajdaságának keleti részén, a Chełmi járás székhelye. Lublintól 70 kilométerre, keletre fekszik, az ukrán határ közelében. Nevét valószínűleg a ma a város közepén emelkedő dombról (holm) kapta. 1974-ben 46 ezer lakosa volt.

Magyaszék címere
Forrás: wikipedia.org

Magyarszék

Baranya megye északi felén, a Komlói járás nyugati részén fekszik. A Nyugat-Mecsek északi előterében elterülő Magyarszék összesen öt településsel határos, amelyek mindegyikével közvetlen közúti kapcsolatban is áll. A települést alkotó három településrész domboldalain évszázadokkal ezelőtt nagy területen telepítettek szőlőt és készítettek belőle bort, amelyet a Pécsi Egyházmegyének is beszállítottak. Magyarszék közvetlen szomszédja Komló, és légvonalban a megyeszékhely Pécs is csupán 10 kilométerre található.

Oromhegyes címere
Forrás: wikipedia.org

Oromhegyes

Szerbül Трешњевац Trešnjevac. A Szerb Köztársaságban, Vajdaságban, az Észak-bánsági körzetben található. 102 méter tengerszint feletti magasságon fekszik. Közigazgatásilag Magyarkanizsa községhez tartozik, többségében magyarok élnek itt. Zentától 10 kilométerre fekszik. Nevét a bácskai löszfennsíkon kiemelkedő Orompartról kapta. A falu néprajzi hagyományai gazdagok és sokfélék. Mindezt híven, avatottan őrzi a helybeli Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, amely az egész község részvételével minden évben megszervezi a Gazdag Ág Szemlét a tárgyi és szellemi néprajz ápolásának részeként.

Palics címere
Forrás: wikipedia.org

Palics

Szerbül: Палић / Palić, latinul: Paligo Palus, horvátul: Palić, németül: Palitsch. Magyarország déli határától légvonalban 3 kilométerre, míg Szabadka várostól 8 kilométerre keletre fekszik. A jelenleg a Szerb Köztársaság területén fekvő, közel 7 kilométer hosszú tó és az azonos nevű nyaralóhely és gyógyfürdő már a 19. században is meghatározó üdülőterület volt. Arculata mindig változott, fejlődött, korszerűsödött, a szolgáltatások területén. Komor Marcell és Jakab Dezső építészmérnökök szecessziós építményei ma napig meghatározó építészeti örökségei a helységnek.

Receptek

„Van egy kalács: kukuca,
friss kalácsból kalácsforma.
Azt mondják, ha jó leszek,
meg is kapom karácsonyra.
Azt mondják, hogy madárforma,
azért kapom karácsonyra.
Azt mondják, hogy szárnya van,
csőre van és lába van,
frissen szabad kézbe vennem,
karácsonykor meleg madár
ülhet majd a tenyeremben.
Szeme helyén bors van.
Adják ide gyorsan!”

/Nemes Nagy Ágnes: KUKUCA/

Kisfecske
Édesanyám: Benke Marcellné /Ludányi Mária / receptje

Hozzávalók: *Kb. 1 kg liszt, csipetnyi só, 1 merőkanál cukor, 5 dkg élesztő, 4-5 dl tej, fél kocka margarin langyosra olvasztva, 1 tojás.*

-Ezeket felverni, keményebb keltkaláccsá. A lisztet fokozatosan adagolni hozzá.
-A másik fél olvasztott margarint melegen hozzádolgozni.
-Kelni hagyni.

Formálás: Kis darabokra osztani, kb 32db lesz belőle. Egy-egy kis tésztát 20 cm hosszúra nyújtani, sodorni, s csomót kötni rá. A csomó lesz a teste a madárnak. Az első végéből gömbölyű, kis csőrös fejet formálni, s még nyersen egy szem borsót tenni a szeme helyére. A másik végét szétlapítani, bevagdosni, mintha farktollai lennének.

-A madárkát felvert tojással lekenni, s lassú tűznél kisütni.

Minden évben megsütjük a családban: karácsonykor. Nagyon finom, kedves édesség.

Kisfecske sütemény *Forrás: Benke Magdolna Mária*

Tradicionális dobos torta receptje:

Dobos lap (6 db) 600 g
Dobos torta krém 800 g
Dobos cukor 150 g

Dobos lap (6 db)
Tojás 7 db
Kristálycukor 140 g
Liszt 180 g
Olaj (sütőlemez kenéséhez) 20 g
Liszt (sütőlemez szórásához) 30 g

Tradicionális dobos torta krém
Tojás 5 db
Porcukor 266 g
Vaj 313 g
Kakaó 150 g
Vaníliás cukor 10 g
Étcsoki 266 g

Dobos tető
Dobos lap 1 db
Cukor 150 g

Huszár Brigitta dobostorta-hungarikumot készít
Forrás: Baon.hu Fotó: Pozsgai Ákos

"A kisszállási Huszár Brigitta dobostortája hatalmas sikert ért el"

A Baon.hu szerkesztője Pozsgai Ákos a következőket írta
"A Nyelvek Európai Napján a Bajai SzC Bányai Júlia Technikum és Szakképző Iskola végzős cukrász tanulója, a kisszállási Huszár Brigitta dobostorta-hungarikumával a legjobb húsz közé jutott a nemzetközi tortasütő versenyen, receptjét beválogatták az Európai Tanács által kiadott idegen nyelvű szakácskönyvbe.

A Nyelvek Európai Napját 2001 óta tartják számon, mint jeles napot. Ezen a napon az európai országok együtt ünneplik a kontinens nyelvi sokszínűségét és a nyelvtudás kínálta lehetőségeket. 2021-ben a program huszadik születésnapjához érkezett, ebből az alkalomból számos program mellett tortasütő versenyt is rendeztek, melyen az iskola végzős cukrász tanulója is elindult. Huszár Brigitta dobostortát készített, amivel nemcsak szakmai és idegennyelvi tudását bizonyíthatta, de munkájával tovább öregbítette a klasszikus magyar torta hírnevét.

A hungarikum jó választásnak bizonyult: 570 induló között sikerült bekerülnie a legjobb 20 közé, és így a tortáját beválogatták az Európai Tanács által kiadott idegen nyelvű szakácskönyvbe.

Brigitta felkészítői Göldner Tiborné cukrász szakoktató és Makkosné Sörös Mária angol nyelvoktató volt. A Kisszálláson élő diáklány azt tervezi, hogy a cukrász szakma megszerzése után még további két évig az iskola tanulója marad, és érettségi vizsgát szerez. – A későbbiek során szeretnék grafikát tanulni Szegeden, majd pedig az így megszerzett tudást kamatoztatni, esetleg tovább folytatni ebbe az irányba a tanulmányaimat – árulta el portálunknak Brigitta, aki már a záró szakvizsgáira készül." -/Baon.hu -Pozsgai Ákos-Kisszállás/Baja-Nemzetközi tortasütő verseny

Ánizsfürtök

4 tojással egyenlő súlyú cukrot, 2 tojással egyenlősúlyú lisztet és 4 egész tojást nagyobb bögrében összehabarunk, vajjal megkent pléhre 18 cm hosszú és 3cm széles csíkokat öntünk evőkanállal, meghintjük ánizzsal és megsütjük. Ha a széle már barnás, tompa végű késsel levesszük, és lehetőleg gyorsan főzőkanál nyelére csavarjuk rézsut irányba.

Fincsi (**amerikai torta**)

4 tojássárgáját 28 dkg cukorral, 28 dkg darált mandulával, 6 kávéskanál rummal, egy kis fahéjjal és szegfűszeggel 1 órát keverjük, aztán jön hozzá 4 tojás habja. Ha szép rózsaszínűre kisült, és teljesen kihűlt, a következő csokoládéöntet jön rá: 2 tábla csokit, kevés vízben feloldunk 12 dkg cukrot és felforraljuk, beletesszük a csokit és addig főzzük, amíg szép fényes lesz. Ráöntjük a tortára.

Gombasaláta télire

Csiperkegombát megtisztítunk, darabokra vágjuk, szárukat hosszába, megmossuk ¼ óráig sós vízben főzzük, majd szitára tesszük és megszikkasztjuk. Kisebb uborkás üvegbe tesszük, az aljára egy sor gombát, erre karikára vágott vöröshagymát, vékony karikára vágott tormát, zöldpaprikát és néhány szem borsot, erre ismét egy réteg gombát, amíg az üveg megtelik. Jó minőségű ecetet vízzel felhígítunk, sóval felforralunk; ha kihűlt az üvegbe öntjük úgy, hogy a gombát teljesen befedje. A levét 48 óra múlva leszűrjük. Megkóstoljuk, ha nagyon elgyengült volna, egy kevés tiszta ecetet öntünk rá, újból felforraljuk, lehűtjük, ráöntjük 2 nap múlva ismét, aztán ha lehűlt, végül ráöntjük, hólyagpapírral lekötve eltesszük.

Gombás omlett

Egy kisebb sült libamájat apróra vágunk, és 5 db szép nagy csukott gombát megtisztítunk, finomra vágjuk, és együtt kevés zsírban pároljuk. Finomra vágott zöld petrezselymet egy kis pástétom fűszerkeveréket teszünk hozzá, és félretesszük. 2 dl húslevest 6 egész tojással és kevés sóval elhabarunk. Egy nagyobb omlettsütőben 5 dkg zsírt feloldunk, és az egész tömeget beleöntjük és megsütjük. A töltelékkel megtöltjük, összehajtjuk a tetejét, párolt gombaszeletekkel és zöld petrezselyemmel díszítve, forrón adjuk az asztalra.

Halmajonéz

1 csukát megtisztítva, 2 ujj széles csíkokra daraboljuk, és sós vízben megfőzzük. Ha kihűlt, kevés ecettel, olajjal, mustárral, borssal és sóval masszírozzuk. Egy kisebb tálba beleütünk 2 tojássárgáját, 2 késhegyni sót, majd állandó keverés közben, annyi finom olajat csepegtetünk bele, hogy híg mártást nyerjünk, ezután még egy kis mustárt és citromlevet teszünk bele. A tálat, amin tálalni akarjuk, friss madársalátát teszünk, ráhelyezzük a halat, és a majonézt ráöntjük.

Házi ecet

10 liter felforralt vízhez, ha már kihűlt, adjuk a 30 dkg cukrot és 10 dkg élesztőt. Tegyünk bele tenyérnyi nagyságú pirított kenyeret, amikor az oldat készen van tegyük nagy üvegbe és 2 hétig meleg helyen hagyjuk erjedni. Az üveget ritka vászonnal takarjuk, hogy a levegő hozzáférjen. 2 hét múlva kész az elsőrangú házi ecet. (A vöröshagymát száraz időben szedjük fel, tegyük 6-7 napra füstre, nem csírázik ki, az ízén pedig nem lehet érezni.)

Igen jó lepénynek való

Végy 15 dkg jóízű zsírt, 1 liter lisztet dörzsöld el jól, üss bele 3 tojássárgáját, 3 kanál cukrot, kevés sót, 2 dkg élesztőt, mit előbb tejbe áztass. Állítsd össze ezeket kézzel jó lágyra, nagyon nem kell kidolgozni, hogy omlós legyen. Ez jó húsos lepénynek is, csak akkor a cukor kimarad.

Jó torta

42 dkg vaj, 42 dkg hámozott darált mandula, 42 dkg liszt, 3 tojássárgája. Összegyúrjuk, torta formába tenni felét, megkenni, aranysárgás lekvárral, rá a tészta másik feléből rácsokat tenni, lassan sütni.

Jó szalámi

10 dkg sovány disznóhúst kockákra vágjuk, 10 dkg fehér borsot törve, 2 dkg salétrom(só), 1 dkg fokhagyma, 1dkg cukor törve, 23 dkg só ezeket jól összekeverjük. 8 napig hideg helyen állni hagyjuk, naponta jól megforgatjuk. A 8. napon ledarálni újra, 1 napig állni hagyni. Ekkor nagyon keményre tölteni és füstre tenni 4-5 napra, utána szitált fahamuban megforgatni, szellős helyen tartani.

Király lepény

21 dkg vaj, 25 dkg porcukor, 5 tojássárgája, vanília, ½ citrom leve és héja; ezt ½ óráig keverni, ekkor lassan hozzákeverni 21 dkg lisztet, és végül 5 tojás kemény habját. Tepsibe rakni, jó sűrűn meggyel és cseresznyével kirakni, megsütni lassú tűznél.

Kisszállási kifli

½ liter liszt egy jó kanál zsírral jól eldörzsöljük, 1 tojássárgáját, 2dkg élesztőt tejbe megáztatunk, bele kis porcukrot, és olyan lágyra összeállítani, mint a (pitét), kinyújtani, megtölteni mák, dió vagy gesztenyével, azután kelni hagyni, kenni, megsütni.

Kitűnő sült

½ kg marha felsál, ½ kg disznó tarja, ½ kg borjú felsál.
Pecsenyéket mind a hármat külön-külön verjük meg jó laposra. Azután sózzuk meg, és legalulra tegyük a marhahúst, disznót, végül a borjúhúst egymás tetejére. Szorosan össze úgy, hogy hengeralakú kerekformát kapjon. Kössük össze, hogy szét ne essen. Spékeljük meg szalonnával. Egy lábasba tegyünk tojásnyi zsírt, ha ez felolvadt, tegyük bele a húst, tegyünk bele jócskán 6 karikára vágott vöröshagymát és egy pohárnyi gyönge ecetet. Pároljuk befödve, míg a leve elapad, de még nem pirul. A hagymás levet törjük át szitán, tegyük újra vissza a lábasba egy kockacukorral együtt és a húst is hozzá, és süssük, míg pirulni kezd, de meg ne égjen. Azután vágjuk fel és koszorúzzuk pirított burgonyával, tálaljuk.

Májaskolbász

1 kg disznó májat nyersen átdarálunk, utána szitán áttörünk. 24 dkg tokaszalonnát megfőzünk és apró kockákra vágjuk. 2 fakanálnyi zsírt habzásig keverünk 2 tojássárgáját 2 kanál liszttel, hozzáadjuk a szalonnát, sót, dinsztelt hagymát, borsot és bélbe töltjük. 2 májas hurka lesz ebből. Fél óráig forró vízben főzzük.

Töpörtyűs pogácsa

Végy ½ font töpörtyűt és egy adag lisztet egy csapott kanál sót, jó tejjel állítsd össze kézzel jó lágyra és háromszor kinyújtjuk azután kiszaggatjuk, megkenjük és megsütjük, nem szabad kiszárítani.

Vaddisznó filé

Vaddisznócombot bepácoljuk, majd vékony szeleteket vágunk belőle, és megsütjük. Kevés mustárt és citromlevet csepegtetünk rá, és párolt gombával tálaljuk.

Valódi fűszeres gazfickó

34 dkg lisztet, kis sót, 17 dkg kemény disznózsírt,17 dkg cukrot, 1 citrom haját, kevés fahéjat, szegfűszeget, 1 tojást hideg helyen gyorsan összegyúrjuk, ha túl morzsás lenne, egy kis tejet is adunk hozzá. 2 részre osztjuk, egyik felét ujjnyi vastagra kinyújtjuk, tepsibe tesszük. Ízt kenünk rá. Másik feléből rácsformában rovátkákat rakunk. Tojással megkenjük, szálkákra vágott mandulával meghintjük. Közepes sütőben világos pirosra sütjük, sokáig eláll.

Kapás Franciska *Forrás: Logo Mihályné gyűjtése*

Receptek: Kapás Franciska uradalmi szolgáló, szakács, cukrász receptes füzetéből

Kisszállás
2022

Felhasznált források:

Újságok:

Bácsbodrog Népe

Bácskiskunmegyei Népújság

Felső-Bácska

Halasi Tükör

Halasi Újság

Keleti Újság

Kiskunhalas Helyi Értesítője

Köztelek

Magyar Nemzet

Mi újság az állatkertben?

Pesti Hírlap

Pesti Napló

Petőfi Népe

Politikai Újdonság

Szabad Föld

Szegedi Híradó

Vadász- és Versenylap

Szakirodalom

Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. VII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1941.

Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. IX. kötet. Budapest, Athenaeum, 1941.

1980. évi népszámlálás 3. kötet. Bács-Kiskun megye adatai. KSH, Budapest, 1981.

Berta Árpád: A kunok eredete. A magyarországi kunok korai történelme. In: Szakál Aurél (szerk.): Adatok Kiskunhalas történetéhez. Kiskunhalas város Önkormányzata, Kiskunhalas, 1996.

Báics Ernőné: Internálásunk hiteles története, a társadalomfejlődés lenini útja. Báics Ernő, Mélykút.

Bór Józsefné: Kisszállás története. (kézirat: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár)

Bór-Petró Mária: Kisszállás község története II. 1945-1950-1980. Underground Kiadó, Budapest, 2020.

Borovszky Móric, dr.: Bács-Bodrog Vármegye története. Országos Monográfiai Társaság, „Apollo" Irodalmi Nyomda Rt., Budapest, 1909.

Csabai István, dr.: Fakeresztek mentén népek országútján élmények, tanulmányok az 1914-18. évi világháborúból. Budapest, 1935.

Csete László Márton János: A mezőgazdaság területi és üzemi fejlesztése Bács-Kiskun megyében. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 1966.

Csíkvári Jákó: A közlekedési eszközök, a vasutak, posták, távírdák és a gőzhajózás története. Franklin Társulat Könyv Nyomdája, Budapest, 1882.

Diós István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon VI. kötet. Kaán – kiz. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2001.

Dóczi Erika: „Míg kövekből templomot emelnek, kövekként maguk is templommá épüljenek..." Szakrális építészet Magyarországon 1945-1989. In: Utóirat, 2008. 5. szám. 47-51.

Erdei Ferenc: Futóhomok – a Duna-Tisza köze. Gondolat, Budapest, 1957.

Fehér Árpád - Néző István: Velencei virilisták – V. rész: A Hajdu Testvérek. In: velenceblog.com (letöltés: 2021. augusztus 20.)

Fekete Dezső: Négy évtized (Kiskunhalas járás krónikája – 1944. október 12 – 1983. december 31.) Kiskunhalas: Városi-Járási Könyvtár, 1984.

Fenyő Miksa: Önéletrajzom II. Mélykút, a világ közepe. In: Új Látóhatár, 1965. 1. sz. 29-44.

Gyarmati Andrea: Kiskunhalas és környéke viseletei 1850–1950. Szakál Aurél (szerk.): Halasi múzeum 4. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2015.

Honvári János: A gépállomási hálózat kiépítése 1948-1952. In: Agrártörténeti Szemle. 2002 / 1-2. sz. 57-114.

Iványi István, dr.: Bács-Bodrog Vármegye földrajzi és történelmi helynévtára III. Szabados Sándor Könyvnyomdája Szabadka, 1906.

Iványi István, dr.: Szabadka szabad királyi város története. Bittermann József Könyvnyomdája Szabadka, 1886.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): A mai Bács-Kiskun megye az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1988.

Jakab Mária - Nikowitz O. István: Volt egy iskola a határon: (1+8 riport: A meghallgatottak: Nikowitz Oszkár, Kősa Ferenc, Sánta Ferenc, Sütő András, Keresztury Dezső, Veress Miklós, Szokolay Sándor, Illyés Gyula, Ranschburg Jenő). In: Alföld. 1981. 4. szám. 33-59.

Dr. Jakus János - Dr. Suba János: A déli védelmi rendszer II. rész. Építési munkálatok. In: Haditechnika. 2009. 3. szám. 36-44.

Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas Helytörténeti monográfia I. Kiskunhalasi Városi Tanács, 1965.

Karsai Ferenc, dr.: Jánoshalma története I. Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa, Kecskemét. 1978.

Karsai Ferenc: Jánoshalma története II. Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács Kiadványa, Kecskemét 1982.

Kis Máté: Treitz Péter emlékezete születésének 150. évfordulóján. In: Természet Világa, 2017. 4. sz. 62-64.

Kisszállási Uradalmi Hírmondó – Kisszállás. sz.n. Kisszállás, 2008.

Klinger András: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 8. Bács-Kiskun megye. Budapest, KSH, 1996.

Komjáthy István: Mondák könyve. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1964.

Kunkovács István: Kőemberek. A sztyeppei népek ősi hagyatéka. Masszi Kiadó, Budapest, 2002.

Lakatos Andor (szerk.): A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa, 2002.

Magyarország földbirtokosai és földbérlői - a 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatok alapján. KSH, Budapest, 1937.

Mándoky Kongur István: A kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag Város Önkormányzata, Karcag, 1993.

Moretti Alfréd: Egy tanyai tanító emlékei. Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger, 2015.

Muszik Lászlóné Faltin Vera: Településvizsgálat az általános rendezési tervek készítéséhez történeti, szerkezeti és településképi szempontból. In: Műemlékvédelem. 1982. 3. szám. 183-196.

Nagy Czirok László. Kiskunhalasi krónika. Kiskunhalasi Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2002.

Nagy Czirok László: Betyárélet a Kiskunságban. Magvető Kiadó, Budapest, 1965.

Nagy Czirok László: Pásztorélet a Kiskunságon. Gondolat Kiadó, Budapest, 1959.

Nagy Szeder István: Kiskun-Halas Város története I. (1926), II.(1928), III.(1936)Kiskunhalas Helyi Értesítője Lapvállalat Nyomdája Kiskunhalas.

Nagy Szeder István: Kiskun-Halas Város története I. (1926), II.(1928), III. (1936)Kiskunhalas Helyi Értesítője Lapvállalat Nyomdája Kiskunhalas.

Ö. Kovács József, Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 2. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2001.

Ö. Kovács József, Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 3. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2005.

Ö. Kovács József, Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 4. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2019.

Ö. Kovács József: Vidéki Magyarország 1945-1970 - Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról. Balassi - Korall, Budapest, 2015.

Őze Sándor - Kránitz Péter Pál (szerk.): Határ menti területek, migráció a XIX-XX. században - tekintettel a XVII-XVIII. századi előzményekre. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2019.

Nagy József: A földkérdés a II. világháború előtti és alatti években. In: Századok, 1993. 5-6. sz. 651-675.

Patay Pál: A Bácska-Kiskunság-Körösmenti Ördög árka. In: Communicationes Archaeologicae Hungariae, 2006. 107-120.

Pálóczi Horváth András: Régészeti adatok a kunok viseletéhez. In: Archaeologiai Értesítő. 1982. 1. sz.89-107.

Petró János: Történetek a kisszállási uradalomból. Underground Kiadó, Budapest, 2018.

Rapcsányi Jakab, dr.: Baja Város és Bács-Bodrog Vármegye helységeinek története. Magyar Városok monográfiája, Kiadóhivatala, Budapest. 1934.

Rózsaligeti László: Magyar olimpiai lexikon 1896-2012 - Ötkarikás érmeseink. Corvina, Budapest, 2012.

Sörös Judit: Fejezetek a kisszállási uradalom gazdasági tevékenységéből a századfordulón - mezőgazdaság átalakulása 1876 és 1906 között. (szakdolgozat) SZTE-Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2005. (kézirat: Kisszállás Község Önkormányzat Művelődési Ház és Könyvtár)

Szilberhorn Erzsébet (szerk.): Kisszállás - Településképi arculati kézikönyve. Kisszállás, 2017.

Tamáska Máté: Gyár a kastélykertben kisszállási uradalmi műemlékei. In: A Földgömb, 2013. január-február. 84-91.

Tálasi István: Kiskunság. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.

Tornyai Miklós: A Határőrség Kiskunhalason (a magyar államhatár és annak őrizetét, védelmét, a határforgalom ellenőrzését végrehajtó szervezetek létrehozásának, változásának tükrében a dualizmustól az uniós csatlakozásig) (kézirat a szerzőnél)

Tóth Ágnes (szerk.): 1956 Bács-Kiskun Megye Kronológiája és Személyi Adattára. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 2001.

Uradalmi Hírmondó – Kisszállás – 2015. 08. 20. – 08. 22. Kisszállás, 2015. sz.n.

Varga László: Megfogadtam, szegény ember nem leszek – regényes életrajz. Print 2000 Nyomda Kft. 2000.

Varga Sándor: Középkori temető Kisszállás határában. Kőhegyi Mihály ásatása Kisszállás-Templomdombon. In: Szakál Aurél (szerk.): Halasi Múzeum 2. - Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2004.

Végső István: Bács-Bodrog vármegye. In: Randolph L. Braham (szerk.) A magyar holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Kiadó, Budapest, 2007. 109-152.

Vukovich Gabriella, dr. (főszerk.): 2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok 3.2. Bács-Kiskun megye. KSH, Szeged, 2013.

Wicker Erika: Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2008.

Zimándi Pius: A forradalom éve Krónika 1956-ból. Századvég, 1956-os Intézet, Budapest, 1992.

Internetes források:

www.birosag.hu / www.hungaricana.hu / www.kisszallas.hu / www.nagyhaboru.blog.hu/ / www.wikipedia.org / www.baon.hu